

Význam doprovázení v pěstounské péči

Bc. Ivana Rosenkrancová, DiS.

Diplomová práce
2019

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií
Ústav pedagogických věd
akademický rok: 2018/2019

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Ivana Rosenkrancová, DiS.**
Osobní číslo: **H17418**
Studijní program: **N7507 Specializace v pedagogice**
Studijní obor: **Sociální pedagogika**
Forma studia: **kombinovaná**

Téma práce: **Význam doprovázení v pěstounské péči**

Zásady pro vypracování:

Zpracování rešerše a studium odborné literatury.
Vymezení terminologie a teoretických východisek z oblasti náhradní rodinné péče, doprovázení pěstounských rodin a role doprovodné organizace v systému pěstounské péče.
Příprava metodiky empirické části, zpracování projektu výzkumu a stanovení výzkumného problému.
Realizace kvalitativního výzkumu formou rozhovorů.
Zpracování a vyhodnocení získaných dat, včetně jejich interpretace.
Prezentace výsledků výzkumu, jejich shrnutí a doporučení pro praxi.

Rozsah diplomové práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

HENDL, Jan. Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace. 2., aktualiz. vyd. Praha: Portál, 2008. 407 s. ISBN 978-80-7367-485-4.

NOVOTNÁ, Věra, BURDOVÁ, Eva a JURKOVÁ, REIDLOVÁ, Jana. Zákon o sociálněprávní ochraně dětí s komentářem. Olomouc: ANAG, 2014. 798 s. ISBN 978-80-7263914-4.

Právní a finanční aspekty doprovázení pěstounských rodin. Praha: Nadační fond J&T, 2013. 26 s.

VÁVROVÁ, Soňa. Doprovázení v pomáhajících profesích. Praha: Portál, 2012. 159 s. ISBN 978-80-262-0087-1.

PAZLAROVÁ, Hana, ed. Pěstounská péče: manuál pro pomáhající profese. Praha: Portál, 2016. 255 s. ISBN 978-80-262-1020-7.

Vedoucí diplomové práce:

doc. PhDr. Lenka Haburajová Ilavská, PhD.

Ústav pedagogických věd

Datum zadání diplomové práce:

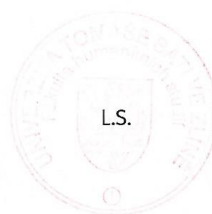
21. listopadu 2018

Termín odevzdání diplomové práce:

18. dubna 2019

Ve Zlíně dne 21. listopadu 2018

doc. Ing. Anežka Lengálová, Ph.D.
děkanka

Mgr. Jakub Hladík, Ph.D.
ředitel ústavu.

PROHLÁŠENÍ AUTORA DIPLOMOVÉ PRÁCE

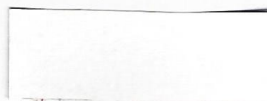
Beru na vědomí, že

- odevzdáním diplomové práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby ¹⁾;
- beru na vědomí, že diplomová práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k nahlédnutí;
- na moji diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3 ²⁾;
- podle § 60 ³⁾ odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- podle § 60 ³⁾ odst. 2 a 3 mohu užít své dílo – diplomovou práci - nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování diplomové práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky diplomové práce využít ke komerčním účelům.

Prohlašuji, že

- elektronická a tištěná verze diplomové práce jsou totožné;
- na diplomové práci jsem pracoval samostatně a použitou literaturu jsem citoval. V případě publikace výsledků budu uveden jako spoluautor.

Ve Zlíně 1.4.2019

1) zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, § 47b Zveřejňování závěrečných prací:

(1) Vysoká škola nevyjádřeně zveřejňuje disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce, u kterých proběhla obhajoba, včetně posudků oponentů a výsledků obhajoby prostřednictvím databáze kvalifikačních prací, kterou spravuje. Způsob zveřejnění stanoví vnitřní předpis vysoké školy.

(2) *Disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce odevzdané uchazečem k obhajobě musí být též nejméně pět pracovních dnů před konáním obhajoby zveřejněny k nahlížení veřejnosti v místě určeném vnitřním předpisem vysoké školy nebo není-li tak určeno, v místě pracoviště vysoké školy, kde se má konat obhajoba práce. Každý si může ze zveřejněné práce pořizovat na své náklady výpisy, optzy nebo rozmnoženiny.*

(3) *Platí, že odevzdáním práce autor souhlasí se zveřejněním své práce podle tohoto zákona, bez ohledu na výsledek obhajoby.*

2) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 35 odst. 3:

(3) *Do práva autorského také nezasahuje škola nebo školské či vzdělávací zařízení, užije-li nikoli za účelem přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu k výuce nebo k vlastní potřebě dílo vytvořené žákem nebo studentem ke splnění školních nebo studijních povinností vyplývajících z jeho právního vztahu ke škole nebo školskému či vzdělávacímu zařízení (školní dílo).*

3) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 60 Školní dílo:

(1) *Škola nebo školské či vzdělávací zařízení mají za obvyklých podmínek právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla (§ 35 odst.*

3). *Odpírá-li autor takového díla udělit svolení bez vážného důvodu, mohou se tyto osoby domáhat nahrazení chybějícího projevu jeho vůle u soudu. Ustanovení § 35 odst. 3 zůstává nedotčeno.*

(2) *Není-li sjednáno jinak, může autor školního díla své dílo užit či poskytnout jinému licenci, není-li to v rozporu s oprávněnými zájmy školy nebo školského či vzdělávacího zařízení.*

(3) *Škola nebo školské či vzdělávací zařízení jsou oprávněny požadovat, aby jim autor školního díla z výdělku jím dosaženého v souvislosti s užitím díla či poskytnutím licence podle odstavce 2 přiměřeně přispěl na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložily, a to podle okolností až do jejich skutečné výše; přitom se přihlídně k výši výdělku dosaženého školou nebo školským či vzdělávacím zařízením z užití školního díla podle odstavce 1.*

ABSTRAKT

Diplomová práce se věnuje významu doprovázení v pěstounské péči. Teoretická část práce vymezuje základní pojmy z náhradní rodinné péče, legislativu a samotný institut doprovázení v pěstounské péči. Praktická část pak na základě provedených rozhovorů analyzuje změny, které přineslo doprovázení do životů jednotlivých pěstounských rodin, hledá souvislost mezi osobností klíčového pracovníka a hodnocením služby doprovázení a snaží se nalézt absentující prvky ve službě doprovázení.

Klíčová slova: náhradní rodinná péče, pěstounská péče, doprovázení, ohrožené dítě, sociálně-právní ochrana dětí.

ABSTRACT

The thesis deals with the importance of the accompanying in the foster care. The theoretical part of the thesis defines basic terms about the substitute family care, the legislation and the accompanying in the foster care alone. The practical part of the thesis is based on interviews and analyses the changes which accompanying brought into the lives of foster families. The practical part also searches for connections between the personality of the key social worker and the evaluation of the accompanying and looks for missing the components in the accompanying.

Keywords: substitute family care, foster care, accompanying in the foster care, minor child, legal-protection of children.

Děkuji vedoucí diplomové práce doc. PhDr. Lence Haburajové Ilavské, Ph.D. za cenné rady a připomínky při zpracování této práce.

Dále děkuji všem pěstounům, kteří se zúčastnili výzkumných rozhovorů, za jejich ochotu a pomoc. Další mé poděkování patří inspirativním lidem, které jsem našla mezi pěstouny a odborníky ze sociální sféry, kteří mě naučili dělat svoji práci a stále mě posouvají dál.

Prohlašuji, že odevzdaná verze diplomové práce a verze elektronická nahraná do IS/STAG jsou totožné.

OBSAH

ÚVOD.....	10
I TEORETICKÁ ČÁST.....	12
1 PĚSTOUNSKÁ PÉČE V KONTEXTU SOCIÁLNĚ PRÁVNÍ OCHRANY DĚTÍ	13
1.1 JEDNOTLIVÉ FORMY NÁHRADNÍ RODINNÉ PÉČE	14
1.1.1 Svěření dítěte do péče jiné fyzické osoby než rodiče.....	14
1.1.2 Osvojení	14
1.1.3 Poručenství.....	15
1.1.4 Pěstounská péče	15
1.2 LEGISLATIVNÍ UKOTVENÍ PĚSTOUNSKÉ PÉČE.....	18
1.2.1 Nový občanský zákoník č. 89/2012 Sb.	19
1.2.2 Zákon o sociálně-právní ochraně dětí	19
1.3 AKTUÁLNÍ SITUACE.....	20
2 SPECIFIKA PĚSTOUNSKÝCH RODIN A JEJICH DĚTÍ.....	22
2.1 MOTIVACE K PĚSTOUNSTVÍ	22
2.2 PŘÍPRAVA ŽADATELŮ NA ZAŘAZENÍ DO EVIDENCE OSOB VHODNÝCH STÁT SE PĚSTOUNY	23
2.2.1 Hodinová dotace přípravy zájemců o přijetí dítěte do pěstounské péče	24
2.3 DÍTĚ V PĚSTOUNSKÉ PÉČI	24
2.4 BIOLOGICKÁ RODINA JAKO SOUČÁST PĚSTOUNSKÉ RODINY	26
2.4.1 Důvody proč podporovat kontakty dětí v pěstounské péči s biologickými rodiči.....	26
2.4.2 Legislativní rámec kontaktů dětí v pěstounské péči s biologickými rodiči	28
3 DOPROVÁZENÍ JAKO UNIKÁTNÍ FORMA POMOCI PĚSTOUNSKÝM RODINÁM	29
3.1 NOVELA ZÁKONA Č. 359/1999 SB. O SOCIÁLNĚ-PRÁVNÍ OCHRANĚ DĚTÍ S ÚČINNOSTÍ OD 1. 1. 2013	30
3.1.1 Reakce pěstounů na novelu zákona o sociálně-právní ochraně dětí s účinností od 1. 1. 2013	31
3.2 UZAVÍRÁNÍ DOHOD O PĚSTOUNSKÉ PÉČI.....	31
3.3 PRÁVA A POVINNOSTI PĚSTOUNŮ	33
3.4 HLAVNÍ PRINCIPY DOPROVÁZENÍ.....	34
3.5 KLÍČOVÝ PRACOVNÍK V SYSTÉMU DOPROVÁZENÍ.....	35
3.5.1 Legislativní vymezení klíčového pracovníka.....	36
3.5.2 Role klíčového pracovníka.....	38
II PRAKTICKÁ ČÁST	40
4 VÝZKUM.....	41

4.1	TÉMA VÝZKUMU	41
4.2	HLAVNÍ CÍL VÝZKUMU A VÝZKUMNÉ OTÁZKY	42
4.3	VÝZKUMNÝ PŘÍSTUP	43
4.4	METODA SBĚRU A ZPRACOVÁNÍ DAT	43
4.5	ETIKA VÝZKUMU	44
4.6	VÝBĚR ÚČASTNÍKŮ VÝZKUMU	44
4.6.1	Rodina V1/V2.	45
4.6.2	Rodina W	45
4.6.3	Rodina X1/X2	46
4.6.4	Rodina Y	46
4.6.5	Rodina Z1/Z2	46
5	INTERPRETACE VÝSLEDKŮ VÝZKUMU	48
5.1	NOVELA ZÁKONA – PRVOTNÍ ŠOK	48
5.2	ŠKOLENÍ PRO PĚSTOUNY	50
5.3	NOVÉ DÍTĚ V RODINĚ	53
5.4	ŠKOLNÍ DOCHÁZKA DĚTÍ	56
5.5	MANŽELSTVÍ A PARTNERSTVÍ	59
5.6	KONTAKTY S „BIO“ RODINOU	60
5.7	SCHŮZKY S „KLÍČOVKOU“	63
5.8	VLASTNOSTI DOVEDNOSTI A VZTAHY	64
5.9	DOPROVÁZENÍ TADY A TEĎ	65
6	ZODPOVĚZENÍ VÝZKUMNÝCH OTÁZEK	67
7	DISKUZE	70
7.1	DISKUZE O VÝSLEDČÍCH ANALÝZY	70
7.2	PODNĚTY PRO PRAXI	71
	ZÁVĚR	73
	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	74
	SEZNAM TABULEK	77
	SEZNAM PŘÍLOH	78

ÚVOD

Tématem diplomové práce je „Význam doprovázení v pěstounské péči“. Do systému služeb pro pěstouny se doprovázení dostalo novelou zákona o sociálně-právní ochraně dětí, která vstoupila v platnost 1. ledna 2013. Tato novela mimo jiné zavedla také nárok pěstounských rodin na odbornou pomoc formou doprovázení, což pěstounům prakticky přineslo nová práva, ale také povinnosti. Vzhledem k tomu, že roční výkaz o sociálně-právní ochraně dětí za rok 2017 (MPSV, © 2009) udává k 31. 12. 2017 11 362 dětí v pěstounské péči, 605 dětí v pěstounské péči na přechodnou dobu a 3 032 dětí svěřeno do péče poručníka, jedná se o poměrně velkou skupinu lidí, které tato změna postihla. Z tohoto důvodu je důležité zhodnotit dopady těchto změn a rozklíčovat význam doprovázení v pěstounské péči.

Zavedení povinnosti doprovázení přineslo pěstounům mnohé změny. Diplomová práce je zaměřena na pěstounské rodiny s dětmi a jejím hlavním cílem je nalezení významu služeb doprovodných organizací a klíčových pracovníků v rodinách. Vzhledem k tomu, že jsem práci klíčové pracovníce v rodinách 4 roky sama vykonávala, a v současné době pokračuji v práci v sociální sféře, je pro mě i moji práci důležité zjistit, v čem se služby doprovázení osvědčují, na čem je třeba pracovat a jaké jsou klíčové aspekty spokojenosti pěstounů s doprovázením.

Vzhledem k tomu, že pěstouni, kteří „naskočili“ do systému doprovázení až po novele zákona v roce 2013 nemají srovnání s tím, jak systém péče o pěstouny dříve fungoval, zvolila jsem si jako výzkumný vzorek rodiny, které pečují o svěřené děti již delší čas a mohou tedy srovnat služby z doby před r. 2013 a po změně zákona. Tato skupina pěstounů dle mého názoru lépe posoudí význam a smysl doprovázení a také kvalitu nabízených služeb.

Diplomová práce je rozděleně na dvě části – teoretickou a praktickou. Úvodní kapitola diplomové práce je krátce zaměřena na vývoj pěstounské péče v České republice, na její legislativní ukotvení a na aktuální situaci. Důležitou součástí úvodní kapitoly bude také rozdělení náhradní rodinné péče. Následná kapitola bude věnována dětem, které jsou v pěstounské péči a také jednotlivým specifickým pěstounským rodinám. Samostatná kapitola pak bude věnována doprovázení pěstounských rodin, část kapitoly bude zaměřena také na klíčového pracovníka, jeho roli a kompetence. K dosažení cílů diplomové práce byl zvolen kvalitativní výzkum, jednotliví pěstouni budou dotazováni formou polostrukturovaného rozhovoru, výzkumný vzorek činí pro začátek 5 pěstounských rodin. Také vzhledem ke

specifičnosti příbuzenské pěstounské péče byly do výzkumného vzorku vybrány rodiny nepříbuzenské. Závěr práce pak bude věnován výsledkům výzkumu a zjištěným faktům.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 PĚSTOUNSKÁ PÉČE V KONTEXTU SOCIÁLNĚ PRÁVNÍ OCHRANY DĚTÍ

Náhradní rodinná péče spadá pod oblast sociálně-právní ochrany dětí, kterou systémově zastřešuje Ministerstvo práce a sociálních věcí. *„Sociálně-právní ochrana je zejména důležitou oblastí praktického naplňování lidských práv v systému moderní sociální politiky a projevem společenské odpovědnosti státu za ochranu a péči o slabší a potřebné“* (Pemová, 2012, s. 13).

Sociálně-právní ochrana náleží bez ohledu na státní občanství všem dětem, které se nacházejí na území České republiky. *„Základním předpokladem pro vytvoření funkční koncepce péče o ohrožené děti je obecně platná a srozumitelná definice samotného pojmu „ohrožené dítě“ a jednotná terminologie v této oblasti napříč celým spektrem pomáhajících profesí. Dle národního centra pro týrané děti leze termín „vulnerable child“ neboli ohrožené dítě použít v souvislosti s jeho zranitelností, tedy schopností či neschopností sebeobrany před nevhodnou nebo nedostatečnou péčí ze strany rodičů či jiných osob zodpovědných za péči“* (Pemová, 2012, s. 22-23).

Sociálně-právní ochraně dětí je v současné době věnována v České republice velká pozornost, každoročně stoupá počet dětí odebraných z rodin a také ohrožených sociálním vyloučením. V případě, kdy se rodiče o dítě starat nemohou nebo nechtějí, přebírá ochranu a zodpovědnost za dítě stát. Orgány sociálně-právní ochrany dětí se pak snaží vyřešit situaci v co nejkratším čase v zájmu dítěte tak, aby bylo ideálně vráceno zpět do biologické rodiny.

V případě, že situace v biologické rodině neumožňuje návrat dítěte, hledá se pro dítě náhradní řešení. *„V České republice vyrůstá zhruba 1% dětí mimo vlastní rodinu. Jedná se o děti, které rodiče nemohou, nechtějí nebo nezvládají vychovávat sami. Častými důvody k zařazení dítěte do náhradní rodinné péče je nezvládnutá výchova, zanedbávání, týrání dětí, alkoholismus, trestná činnost rodičů či nízká sociální úroveň rodiny“* (Ptáček, Kuželová a Čeledová, 2011, s. 6).

Dříve byla upřednostňována především ústavní výchova, současné paradigma je nakloněno náhradní rodinné péči. Právo dítěte na přednostní umístění do pěstounské péče před ústavní je zakotveno také v Občanském zákoníku, kdy § 958 89/2012 Sb. Občanského zákoníku definuje: *pěstounská péče má přednost před péčí o dítě v ústavní výchově* (Nový občanský zákoník, 2017, s53).

O umístění dítěte do náhradní formy výchovy rozhoduje vždy soud, jehož rozhodnutí musí být především v nejlepším zájmu dítěte. Zákon nijak nestanovuje prioritu typu náhradní rodinné péče, v popředí vždy stojí dítě a jeho potřeby.

Základním a nejdůležitějším posláním náhradní a potažmo i pěstounské péče je výchova dětí v přirozeném rodinném prostředí, které je bude pozitivně formovat a ovlivní jejich psychický, fyzický i psychomotorický vývoj. Důležitý je také individuální přístup k dětem, který se v ústavní péči jen těžko zajišťuje.

1.1 Jednotlivé formy náhradní rodinné péče

V následující kapitole se zaměřím na jednotlivé formy náhradní rodinné péče. Vzhledem k zaměření diplomové práce bude stěžejní část kapitoly věnována pěstounské péči, ostatní formy náhradní rodinné péče jsou popsány pouze okrajově.

Formy náhradní rodinné péče jsou upraveny zákonem č. 94/1963 Sb., o rodině:

1. svěřením dítěte do péče jiné fyzické osoby než rodiče,
2. pěstounská péče,
3. poručenství, pokud poručník o dítě osobně pečuje,
4. osvojení.

1.1.1 Svěření dítěte do péče jiné fyzické osoby než rodiče

Vyžaduje-li to zájem dítěte, svěří soud dítě do péče jiné fyzické osoby než rodiče. Nejčastěji svěřuje soud dítě příbuznému, u něhož je předpoklad řádné výchovy, a který se svěřením dítěte souhlasí. Soud fyzické osobě stanoví rozsah jeho práv a povinností, vymezí mu oblasti, ve kterých může dítě zastupovat a ve kterých je nutný souhlas zákonného zástupce, kterým zůstává rodič, nerozhodne-li soud jinak. Rodičům vzniká povinnost platit výživné k rukám fyzické osoby, která má právo s výživným hospodařit, případně výživné také vymáhat.

1.1.2 Osvojení

Zákon o rodině udává, že osvojením vznikají mezi osvojitelem a osvojencem vztahy jako mezi rodiči a dětmi. Osvojitelé tak získávají plnou rodičovskou zodpovědnost a veškeré

vztahy k původní rodině tak zanikají. Osvojitelé jsou také zapsáni do matriční knihy a získávají veškerá práva a povinnosti biologických rodičů.

1.1.3 Poručenství

K poručenské péči přistupuje soud v případě, že oba rodiče zemřeli, nebo byli zbaveni rodičovské zodpovědnosti, nebo byl pozastaven výkon jejich rodičovské zodpovědnosti nebo nemají způsobilost k právním úkonům v plném rozsahu. Často se v praxi stává, že je dítě nejdříve svěřeno do pěstounské péče a následně pěstouni žádají o péči poručenskou z toho důvodu, že rodiče nelze dohledat a dítě je tak ohroženo, protože pěstouni nemají právo za dítě rozhodovat.

Zákon o rodině říká, že poručník bude nezletilé dítě vychovávat, zastupovat a spravovat jeho majetek. Poručník je také zabezpečen dávkami pěstounské péče stejně jako pěstoun. Poručník má obdobná práva a povinnosti jako pěstoun a uzavírá dohodu o výkonu pěstounské péče, z níž jeho práva a povinnosti plynou.

1.1.4 Pěstounská péče

„Pěstounská péče je druh státem garantované a kontrolované formy náhradní rodinné péče. Do pěstounské péče se svěřují děti, jejichž výchova a vývoj není u rodičů zajištěn a zájem dítěte takové svěřeni vyžaduje. Dítě může být svěřeno do pěstounské péče fyzické osobě nebo do společné pěstounské péče manželů. Je-li dítě svěřeno do pěstounské péče ve věku, kdy je schopno posoudit její obsah, má být zjištěno také jeho vyjádření. Svazek pěstounů s dítětem je podstatně volnější, než je tomu při osvojení. Pěstounkou péčí nevzniká příbuzenský vztah dítěte s pěstouny a jejich příbuznými. Nejsou sice podloženy právními normami, přesto se tyto vztahy obvykle neformálně vytvářejí a udržují“ (Dobrý pěstoun, 2018, s. 21).

Do pěstounské péče jsou nejčastěji svěřovány děti, které nejsou vhodné k adopci, často jsou to děti starší, sourozenecké skupiny, děti s handicapem nebo děti z různých etnických skupin. Tyto děti nemusí být zákonitě odříznuty od biologických rodin, často nemají rodiny možnost a socioekonomické podmínky k výchově dětí – děti pak soud sice svěří do pěstounské péče, kontakt s biologickou rodinou ale zůstává zachován.

„Pěstoun má právo zastupovat dítě a spravovat jeho záležitosti pouze v běžných věcech a nemá k dítěti vyživovací povinnost. Pro výkon mimořádných záležitostí je potřeba žádat o souhlas zákonného zástupce dítěte, popřípadě soud“ (Bubleová, 2014, s. 7).

Pěstoun je povinen o dítě pečovat a vykonávat přiměřené povinnosti rodičů, zastupovat dítě a spravovat jeho záležitosti v běžných věcech. Pěstoun nezískává rozsudkem o svěřeni dítěte práva rodičů, rodičovská zodpovědnost zůstává stále rodičům, pokud soud nerozhodne jinak. Pěstoun pak musí mimořádné záležitosti (např. vyřízení občanského průkazu, cestovního dokladu, přihlášku do mateřské či základní školy) konzultovat se zákonným zástupcem a žádat o jeho souhlas. Pokud je pěstoun přesvědčen, že zákonný zástupce nejedná v nejlepším zájmu dítěte, může se domáhat práv soudní cestou.

Hmotné zabezpečení pěstounů zajišťuje stát dávkami pěstounské péče. Rodiče nemají vůči pěstounům žádnou vyživovací povinnost, platí ovšem výživné k rukám úřadu práce.

„V rámci občanského zákoníku platného od 1. 1. 2014 jsou také nově upravena základní východiska pěstounské péče. Děti svěřené do pěstounské péče zpravidla své rodiče znají, předpokládá se tedy i styk rodiče s dítětem. Pěstounská péče by měla být vnímána spíše jako dočasná péče. Soud může pěstounskou péči vymezit na dobu určitou (například po dobu pobytu rodiče v léčebně), ale i neurčitou. Pěstounská péče tak může dočasně překlenout nastalé krize v rodině a může také trvat až do zletilosti dítěte. Pěstoun má povinnost udržovat, rozvíjet a prohlubovat sounáležitost dítěte s jeho rodiči, dalšími příbuznými a osobami dítěti blízkými. Konkrétní náplň této povinnosti může být upravena soudem. Rodiče mohou děti požadovat i zpět (to je v souladu s judikaturou Evropského soudu pro lidská práva)“ (Bubuleová, 2014, s. 7).

Důležitou podkapitolou pěstounské péče je *pěstounská péče příbuzenská*. Vzhledem k tomu, že pěstounská péče má přednost před péčí ústavní, často se při hledání náhradní rodiny hledá osoba pečující z řad biologické rodiny. Statistika Ministerstva práce a sociálních věcí uvádí, že 4654 dětí svěřených v roce 2017 do pěstounské péče šlo právě do příbuzenské rodiny.

Příbuzenská pěstounská péče má svá specifika. Příbuzný, který si žádá dítě do pěstounské péče, nemusí projít přípravou, která je pro běžné pěstouny povinná. Neprochází ani testem výchovných kompetencí a psychologickým posouzením. Praxe však ukázala, že tento systém není efektivní, některé kraje tak v současné době přicházejí s požadavky na příbuzenské pěstouny a vlastními metodikami tak hodnotí i příbuzenské pěstouny. Také soudy již

vyžadují po orgánech sociálně-právní ochrany dětí velmi důkladné posouzení příbuzných žadajících děti do pěstounské péče a nezřídka si samy vyžádají psychologické posouzení.

Příbuzenští pěstouni mají nárok na dávky pěstounské péče, odlišné je pouze vyplácení odměny pěstouna, které závisí na posouzení úřadu práce. V případě ohrožení dítěte je příbuzenská pěstounská péče upřednostňována, protože dítě je ponecháváno v relativně známém prostředí, nedochází u něj k zásadní změně výchovného prostředí. Nevýhodou může být neochota příbuzných ke spolupráci s odborníky, komplikované jsou pak také vztahy příbuzných s biologickými rodiči svěřených dětí. *„Děda s babičkou bývají málo ochotní vyhledávat odbornou pomoc, i když je třeba, zapojovat se a kontaktovat se s ostatními pěstounskými rodinami či svépomocnými skupinami. Většinou nejsou schopni přijímat poučení a zkušenosti jiných pěstounů. Tyto problémy mohou být zapříčiněny několika faktory a to vyšším věkem prarodičů, starou školou výchovy, která prarodiče vede k přesvědčení, že si rodina musí pomoci sama. Proto tento typ péče může spíše připomínat adopci než pěstounskou péči“* (Matějček, 1999, s. 85).

Specifickou formou pěstounské péče je *pěstounská péče na přechodnou dobu*. Smyslem pěstounské péče na přechodnou dobu je poskytnutí okamžité pomoci ohroženým dětem. Umístěním dítěte do rodiny přechodným pěstounům je umožněno biologickým rodičům získat čas ke stabilizaci své situace a k upravení svých poměrů tak, aby mohlo dojít k vrácení dítěte zpět do rodiny. K umístění dítěte do pěstounské péče na přechodnou dobu se také přistupuje v případě zdravotních problémů rodičů, výkonu trestu odnětí svobody nebo jiné krize. Na zavedení institutu pěstounské péče na přechodnou dobu měly zásadní vliv výzkumy poukazující na negativní vlivy ústavní péče na intelektovou a citovou oblast dětí vyrůstající dlouhodobě v kojeneckých ústavech a dětských domovech. Již v 50. letech 20. století John Bowlby poukázal na teorii budování citového pouta dítěte a pečující osoby.

„Člověk ke svému zdravému vývoji a spokojenosti potřebuje být od narození obklopen milujícími blízkými, a ne cizími a lhostejnými lidmi. Pocit bezpečí je základním pro vznik citového vyladění se s druhými lidmi. Bezpečná citová vazba s blízkou vztahovou osobou umožňuje dítěti cítit se v bezpečí. A právě tento pocit bezpečí umožňuje dítěti rozvinout všechny jeho vlohy a naplno si užívat dětství. Lidská mysl funguje nejlépe v bezpečných podmínkách. Pokud dítěti chybí pocit bezpečí, veškerá jeho pozornost je plně soustředěna na jediné, tj. na snahu ochránit se. Dochází k neustálé aktivaci některé z obranných reakcí – boj x útěk x zamrznutí. Nabude-li dítě pocitu bezpečí tím, že se naučí spoléhat na péči

blízkých osob, může začít objevovat svět a zapojovat všechny části svého mozku“ (Hughes, 2017, s. 17).

„Institut pěstounské péče na přechodnou dobu umožňuje, aby dítě mohlo vyrůstat v náhradním rodinném prostředí u proškolených pěstounů i krátkodobě a nemuselo trávit čas v ústavním prostředí. Tato forma péče by měla být využívána pro všechny děti, které musí dočasně žít mimo vlastní rodinu. Před umístěním dítěte je nutná důkladná příprava dítěte na příchod do pěstounské péče s ohledem na jeho věk, zachování kontaktu s biologickou rodinou a plánování dalších kroků“ (MPSV, © 2009).

Pěstounská péče na přechodnou dobu je časově ohraničena a může trvat nejdéle rok. Orgány sociálně právní ochrany dětí v průběhu tohoto období vyhodnocují situaci dítěte a provádí kroky vedoucí buď k návratu dítěte zpět do biologické rodiny, nebo do osvojení či dlouhodobé pěstounské péče. Evidenci osob, které mohou vykonávat pěstounskou péči na přechodnou dobu, vedou krajské úřady. Osoby vedené v evidenci musí být připraveny přijmout v případě potřeby dítě do pěstounské péče okamžitě, za což jim náleží měsíční odměna pěstouna.

1.2 Legislativní ukotvení pěstounské péče

„Historie náhradní rodinné péče je velmi bohatá a rozmanitá a svým způsobem je relativně úzce provázána s historií lidstva samého. Problematika opuštěných, osiřelých či nežádoucích dětí je stará jako lidstvo samo a určitým způsobem se s ní musely vypořádávat všechny civilizace“ (Smolíková, 2014, s. 14). Institut pěstounské péče a osvojení se objevil již v prvním občanském zákoníku vydaném u příležitosti vzniku samostatného Československa v roce 1918. Tento právní dokument, který byl v platnosti v letech 1918 až 1948, obsahoval jako základní prvek náhradní rodinné péče institut poručenství. „Hlavním úkolem tohoto institutu byla ochrana práv dítěte a zároveň péče o něj, a to prostřednictvím konkrétní fyzické osoby“ (Smolíková, 2014, s. 35 – 36).

V průběhu let došlo v legislativě týkající se náhradního rodičovství k několika změnám, zlomovým se stal rok 1948, kdy komunistický režim upřednostnil péči ústavní a kolektivní před péčí individuální a rodinnou a přednost ústavní péče byla zakotvena zákonem č. 69/1952 Sb. o sociálně právní ochraně mládeže. K návratu institutu pěstounské péče do legislativy došlo až v zákonem č. 50/1973 Sb o pěstounské péči, který definoval pěstounskou péči a zároveň upravil hmotné zabezpečení dítěte i pečující osoby. Dalším důležitým

mezníkem se stal zákon č. 359/1999 Sb. o sociálně-právní ochraně dětí. V souvislosti s přijetím tohoto zákona byl zrušen zákon o pěstounské péči z roku 1973.

Mezníkem se pak stalo přijetí zákona č. 359/1999 Sb o sociálně právní-ochraně dětí. Přijetím tohoto zákona byl zrušen původní zákon z roku 1973. V roce 2006 došlo novelizací tohoto zákonu k zavedení institutu přechodné pěstounské péče, což vedlo mimo jiné k určité profesionalizaci pěstounské péče.

V současné době zastřešují pěstounskou péči v České republice dva zásadní dokumenty – Nový občanský zákoník a Zákon o sociálně právní ochraně dětí. Jednotlivé formy náhradní rodinné péče pak upravuje zákon o č. 94/1963 Sb., o rodině.

1.2.1 Nový občanský zákoník č. 89/2012 Sb.

Nosným zákonem pro pěstounskou péči je Občanský zákoník č. 89/2012 Sb., Díl 3, Svěření dítěte do péče jiné osoby a pěstounství.

Nový občanský zákoník č. 89/2012 Sb., § 962 uvádí:

- 1) Kdo se má stát pěstounem, musí skýtat záruky řádné péče, mít bydliště na území České republiky a musí souhlasit se svěřením dítěte do pěstounské péče.*
- 2) Ujala-li se osobní péče o dítě osoba příbuzná nebo dítěti blízká, dá jí soud přednost před jinou osobou, ledaže to není v souladu se zájmy dítěte.*

Nový občanský zákoník pak vedle samotných požadavků na pěstouna upravuje také délku pěstounské péče, právo biologického rodiče požadovat dítě zpět do své osobní péče za předpokladu, že to bude v souladu se zájmy dítěte, vyživovací povinnost biologických rodičů k dítěti v pěstounské péči, možnost svěřit dítě do předpěstounské péče, jejímž účelem je navázání kontaktů mezi zájemcem o pěstounskou péči a dítětem, povinnost pěstounů informovat rodiče dítěte o jeho podstatných záležitostech a povinnost pěstouna udržovat, rozvíjet a prohlubovat sounáležitost dítěte s jeho rodiči, dalšími příbuzným a osobami dítěti blízkými.

1.2.2 Zákon o sociálně-právní ochraně dětí

Novela zákona o sociálně-právní ochraně dětí byla definitivně schválena Poslaneckou sněmovnou dne 7. 11. 2012, ve sbírce zákonů vyšla pod číslem 401/2012 a její účinnost započala dne 1. 1. 2013. Dle Hofrové (2014 s. 19 - 21) „byly legislativní změny zákona

o sociálně-právní ochraně dětí ustanoveny s cílem vytvořit pro individuální pěstounskou péči co nejlepší státem garantované podmínky“.

V souvislosti s pěstounskou péčí přinesl zákon změny v oblasti zvýšení podpory pěstounské péče, hmotného zajištění pěstounské péče na přechodnou dobu, změn způsobu příprav pěstounů, vytváření podmínek pro zřízení podpůrných a odlehčovacích služeb pro nové i stávající pěstounské rodiny.

Jednotlivá práva a povinnosti pěstounů vycházející z tohoto zákona jsou podrobně rozpracována v kapitole číslo 3.3.

1.3 Aktuální situace

Roční výkaz o sociálně-právní ochraně dětí za rok 2017 (MPSV, © 2018) udává k 31. 12. 2017 11 362 dětí v pěstounské péči, 605 dětí v pěstounské péči na přechodnou dobu a 3 032 dětí svěřeno do péče poručníka. Z tohoto přehledu vyplývá, že novela zákona o sociálně-právní ochraně dětí přinesla obrovský nárůst dětí umístěných do pěstounské péče.

Přestože se za posledních deset let počet pěstounů zvýšil na dvojnásobek a díky práci krajských a obecních úřadů je nárůst počtu pěstounských rodin stabilní, obecně je jich stále velmi málo. Všechny kraje České republiky poukazují na nedostatek zejména dlouhodobých pěstounů, kteří by byli ochotni přijmout dítě s handicapem nebo s poruchami chování. Takřka nemožné je pak umístit do pěstounské péče větší sourozenecké skupiny.

Jednotlivé úřady na krajské i obecní úrovni, neziskové i nevládní organizace se zapojují do akcí na získání pěstounů a sami organizují kampaně na podporu motivace lidí k zájmu o pěstounskou péči. Zejména doprovodné organizace a asociace nabízející pomoc pěstounským rodinám pak pořádají různá vystoupení, akce a programy za účelem zvýšení povědomí o pěstounské péči a propagace pomoci opuštěným dětem.

„Zákon se systematickým vyhledáváním a náborem nových žadatelů o pěstounskou péči nezaobírá a jednotná celorepubliková koncepce chybí. Vyhledávání vhodných osob je zmíněné v ustanovení § 19a zákona o sociálně-právní ochraně dětí, kdy tuto činnost mohou provádět nejen příslušné orgány sociálně-právní ochrany dětí, ale rovněž fyzické a právnické osoby, které byly krajským úřadem pověřeny k výkonu sociálně-právní ochrany v souladu s ustanovením § 48 zákona“ (Dobrý pěstoun, 2018, s. 41).

Aktivní oslovování zájemců o pěstounskou péči tedy není nijak centralizované a probíhá na několika úrovních. Celostátně se o nábor nových pěstounů stará například Ministerstvo práce a sociálních věcí ve své kampani „Právo na dětství“. O propagaci pěstounství se také často zasazují svými kampaněmi nadační fondy, jako například kampaň např. „Hledáme rodiče“ neziskové organizace JT nebo známé osobnosti.

2 SPECIFIKA PĚSTOUNSKÝCH RODIN A JEJICH DĚTÍ

Pěstounské rodiny mají svá specifika. „Absolvování předepsané přípravy většinou nezajistí přípravu všech členů rodiny, ale soustředí se na manželský pár žadatelů. Pokud jsou ale v rodině děti, je potřeba na příchod nového sourozence připravit i je. Již před přijetím dítěte je velmi užitečné navázat přátelství s někým, kdo již děti v náhradní rodinné péči má. Strach z neznámého může mít velké oči a přátelství s pěstounskými nebo adoptovanými dětmi je účinnější než veškeré vysvětlování“ (Zezulová, 2012, s. 27).

2.1 Motivace k pěstounství

Nad motivací k pěstounství se zamýšlejí nejenom budoucí a současní pěstouni, ale také odborníci posuzující jejich odbornou způsobilost k výkonu pěstounské péče. U bezdětných párů bývá motivací zejména nenaplněná rodičovská potřeba. K úspěšnému přijetí cizího dítěte ale musí předcházet zejména překonání traumatu nedobrovolné bezdětnosti a plné osobní nasazení. Žadatelé s již vlastními dětmi jsou pak ve svém rodičovství již uspokojení, mívají však nevyčerpaný citový potenciál a také dostatečnou energetickou zásobu dát životní šanci dalším dětem. Dle Bubleové (2014, s. 12 - 14) jsou nejčastějšími motivy pěstounů zejména:

- 1) *Touha mít dítě – tento motiv se projevuje zejména u bezdětných párů. Tyto páry mají většinou prvotně zájem o adopci, po zjištění velké časové náročnosti adopce se přiklánějí také k možnosti pěstounské péče. Pro tyto pěstouny může být psychicky velmi náročné zajištění kontaktů dětí s biologickou rodinou případně navrácení dítěte do biologické rodiny.*
- 2) *Pořízení sourozence dítěti – obecně platí pravidlo, že dítě přicházející do rodiny by mělo být mladší než ostatní děti v rodině. Nově příchozí dítě by totiž mohlo znejistit pozici vlastních či již dříve přijatých dětí a ve svém důsledku může mít negativní vliv na celou atmosféru v rodině.*
- 3) *Romantická touha pomoci dítěti aneb udělat dobrý skutek – motiv pomoci opuštěným dětem sebou nese především potřebu vážného zvážení všech následků přijetí dítěte do rodiny. Jde především o zajištění reálné představy o tom, jaké problémy přijetí dítě do pěstounské péče může přinést.*

- 4) *Zúročení vychovatelských dovedností – tomuto motivu většinou předchází „syndrom prázdného hnízda“. Důležité je však si také uvědomit, že děti, které přicházejí do pěstounské péče, jsou děti, které již nějakým způsobem ovlivnila jejich minulost, proto je třeba mnohé napravovat a uzdravovat.*
- 5) *Inspirace životním příběhem někoho v okolí- žadatelé znají pěstouny ze svého okolí a v záplavě nadšení se rozhodnou pro přijetí dítěte. Je třeba ale zvážit své reálné možnosti a schopnosti.*
- 6) *Touha pomoci dítěti - dítě, které nemůže vyrůstat ve vlastní rodině, pomoc opravdu potřebuje. Nejvhodnějším prostředím pro jeho výchovu je náhradní rodina. Ale pomoci složitému, zraněnému dítěti, které má za sebou spoustu negativních zkušeností a na základě těchto zkušeností se také chová, není nijak jednoduché.*

2.2 Příprava žadatelů na zařazení do evidence osob vhodných stát se pěstouny

Aby mohla být osobě nebo manželskému páru zprostředkována pěstounská péče, musí zájemce podat žádost o zařazení do evidence osob vhodných stát se pěstouny. Tomuto většinou předchází poradenský rozhovor na příslušném krajském či obecním úřadě za účelem předání relevantních informací zájemcům. Po přijetí žádosti a podkladů dochází k založení spisové dokumentace a provedení sociálního šetření v rodině žadatelů. Cílem je zjištění ekonomických, sociálních a zdravotních údajů o žadatelích důležitých pro případné svěření dítěte do rodiny. Zkoumá se také rodinná anamnéza, vztahy a kontakty se širší rodinou, životní styl rodiny a zejména tolerance ke specifickým, očekávání k přijatému dítěti a motivace k náhradní rodinné péči. Důležitým kritériem je také trestní bezúhonnost. *„Za bezúhonného se pro tyto účely nepovažuje ten, kdo byl pravomocně odsouzen pro trestný čin, který směřoval proti životu, zdraví, svobodě, lidské důstojnosti, mravnímu vývoji nebo jmění dítěte, nebo pro jiný trestný čin, jehož spáchání může mít vliv na způsobilost žadatele k řádné výchově dítěte“* (Novotná, 2016, s. 215). Žadatelé prochází také důkladným psychologickým posouzením. Součástí psychologického posouzení je také zhodnocení přípravy žadatelů absolvované na příslušném krajském úřadě.

„Po provedení odborného posouzení krajský úřad vyhodnotí výsledky celého průběhu odborného posouzení a shromážděných podkladů a rozhodne, zda žadatele zařadí nebo neza-

řadí do evidence žadatelů o pěstounskou péči. V rámci odborného posouzení žadatelů o zprostředkování pěstounské péče je krajský úřad povinen opatřit takový okruh podkladů pro vydání rozhodnutí, které umožňují zjištění stavu věci, o kterém nejsou důvodné pochybnosti. Proto je třeba vždy individuálně u každé žádosti o zprostředkování posoudit, jaké podklady postačují ke zjištění takového stavu věci, přičemž v každém správním řízení může být rozsah opatřovaných podkladů jiný. Pokud ovšem krajský úřad v průběhu posuzování zjistí důvody, pro které nelze žadatele zařadit do evidence žadatelů, může žádost zamítnout i před provedením všech částí odborného posouzení“ (Dobrý pěstoun, 2018, s. 38).

2.2.1 Hodinová dotace přípravy zájemců o přijetí dítěte do pěstounské péče

Cílem příprav přijetí dítěte do pěstounské péče je, aby žadatelé získali znalosti, dovednosti a kompetence potřebné v péči o přijaté dítě. Má za úkol připravit pěstouny na přijetí dítěte, jeho pochopení, seznámení se s jeho potřebami, problémy a přiblížit metody práce s dítětem.

Přípravy žadatelů organizují krajské úřady. Každý ze žadatelů musí podstoupit minimálně 48 hodin odborného výcviku. Pěstouni na přechodnou dobu mají přípravy rozšířené na 72 hodin. Pokud žadatelé už přípravy někdy podstoupili (např. jsou již pěstouny), může krajský úřad svým rozhodnutím snížit rozsah příprav. Krajský úřad může nařídit také navýšení časového rozhraní příprav, toto rozhodnutí je čistě na jeho uvážení. V praxi krajské úřady vypisují na provedení odborných příprav výběrová řízení, na které zvou odborníky z oblasti psychologie, pedagogiky a příbuzných oborů a realizaci příprav staví na zkušenostech a praxi.

2.3 Dítě v pěstounské péči

Děti, které odchází do pěstounské péče, mají svá specifika. V první řadě jsou to děti, které nejsou právně volné. Obvykle jsou to děti starší, které nejsou vhodné do adopce, mají zdravotní handicap, jsou odlišného etnika nebo jsou to sourozenecké skupiny. Pro ty se bohužel pěstouni často nenajdou a tyto děti končí v dětských domovech. Do pěstounské péče ovšem odchází také děti z rodin, které se o děti nezajímaly, děti týrané psychicky a fyzicky a děti deprivované. U dlouhodobě zanedbávaných a opuštěných dětí vznikají traumata způsobené nepřítomností blízké vztahové osoby, která pak mohou být spouštěčem mnoha příznaků duševních poruch.

Děti přicházející do pěstounské péče se často potýkají se řadou problémů. Mezi nejčastější patří zejména:

- 1) vytváření jisté vztahové vazby k blízké a bezpečné osobě – poruchy attachmentu, tvorba nejistých vztahových vazeb, nezvládnání stresu,
- 2) somatické problémy – potíže při rozpoznávání a regulaci pocitu hladu, únavy a bolesti,
- 3) emoční problémy a problémy při regulaci afektů – neschopnost vyjadřovat a regulovat pozitivní a negativní emoce, přehnané vyjadřování hněvu, smutku, strachu a vzrušení – přechod až do agrese,
- 4) disocializace – neschopnost reagovat na realitu, uvědomění si svých pocitů,
- 5) poruchy chování – impulzivní a kompulzivní chování,
- 6) poruchy učení – ohrožená schopnost porozumění, slovní zásoby, vyhodnocování, učení se novým věcem,
- 7) sebepojetí – negativní vnímání sebe sama, pocity hanby. – budování citového pouta.

„U dětí přicházejících z ústavní výchovy je prakticky vždy patrná míra poruchy komunikace. Jak z ústavní péče, tak z prostředí biologických rodin přicházejí děti s typickými depriváčními projevy, které jim nahrazovaly chybějící pocity bezpečí. Mezi nejčastější patří usínací rituály – házení hlavou ze strany na stranu, houkání, bušení hlavou do polštáře, cucání palce apod. Dalšími projevy jsou emoční nestabilita, která může přecházet až v agresivitu vůči lidem a věcem a sebepoškozování“ (Zezulová, 2012, s. 35).

Často se do rodiny dostane dítě, které nebylo zjevně týrané, ale z projevů dítěte lze pozorovat, že dítě jistou formou týrání prošlo. Tyto děti vyžadují velké nároky na kompetentnost pěstounů a adekvátní odbornou pomoc. *„Vzorce chování, které se u týraných dětí objevují ve stresových situacích, jsou obranné. Děti jsou výrazně citově a emočně oploštělé. Pokud týrání trvalo delší dobu, nedokážou tyto děti zcela zahnat vývojový deficit. Plasticita mozku se oplošťuje, až dítě v některých rovinách zcela zakrní a jeho potřeby se zúží pouze na pudové jevy. Ve světě jsou známy případy, kdy se hluboce týrané děti nikdy nenaučily používání smysluplné řeči ani jiných komunikačních prostředků, přestože se o ně staral celý tým odborníků“ (Zezulová, 2012, s. 87).*

Člověk si utváří vzorce chování již v raném dětství a ty se mu pak vybavují v průběhu celého života. Děti týrané se tak lehce stanou terčí agresorů, bývají ponižovány a zneuží-

vány a v partnerství pak zaujímají výrazně submisivní pozice. Děti si také osvojily, že „nejlepší obranou je útok“, sklouzávají tak ve stresových situacích často k agresivitě. Osoby v dětství týrané nebo zneužívané pak mohou mít špatné sebehodnocení, sklon k neschopnosti pozitivních prožitků nebo patologický vztah k sexualitě.

2.4 Biologická rodina jako součást pěstounské rodiny

Naprostá většina dětí vyrůstající v pěstounské péči má alespoň jednoho žijícího biologického rodiče. Rodičovství biologické matky a otce rozsudkem o svěřením dítěte do pěstounské péče neskončilo, ale stále trvá. Rodiči zůstává rodičovská odpovědnost, právo na informace o důležitých záležitostech stran dítěte a o zdravotním stavu a také rozhodovací pravomoc v důležitých záležitostech stran dítěte. Role těchto rodičů je jiná než role pěstounů a také biologičtí rodiče významně formují osobnost svěřeného dítěte, proto by spolupráce rodiče – pěstouni měla probíhat na paralelní úrovni. Pěstouni ani nemohou převzít roli biologických rodičů, nelze ji nijak nahradit, pouze převzít a postupně rozvíjet.

„Možnost pravidelného, pozitivního a bezpečného kontaktu s biologickými rodiči umožňuje dítěti realisticky zpracovávat svou historii, opouštět fantazijní představy o rodičích a lépe chápat svou současnou situaci. V případě, že dítě bylo nějakou dobu v péči matky (či jiné pečující osoby), a poté bylo z její péče odebráno, je potřeba navíc zvážit faktor attachmentu. Pro budoucí život dítěte (jeho schopnost prožívání úspěšného a šťastného života) je zcela zásadní attachmentová vazba k primárnímu pečovateli, nejčastěji k matce. Attachment je definován jako citové pouto mezi dítětem a matkou (či jinou pečující osobou), které vytváří základní struktury pro vývoj budoucích vztahů. Dítě, které zažilo ztrátu attachmentové postavy, bude vykazovat stres, přestože péče byla nahrazena schopným pečovatelem“ (Bowlby, 1982, s 154).

2.4.1 Důvody proč podporovat kontakty dětí v pěstounské péči s biologickými rodiči

Organizace Rozum a cit ve své Metodice pro asistovaný kontakt dítěte s biologickou rodinou (2015, s. 3 – 4) definuje čtyři zásadní důvody, proč je kontakt dítěte v pěstounské péči pro vývoj dítěte tak důležitá.

- 1) *Kontakt zlepšuje psychologické prospívání dítěte v pěstounské péči - z dlouhodobého hlediska dítě, které má pravidelný, odpovídající a pozitivní kontakt s biologickou matkou (nebo jiným důležitým členem biologické rodiny) lépe prospívá*

vá v náhradní rodině. Dítě rozumí své situaci, ví, proč vyrůstá v náhradní rodině. Zároveň není odděleno od svých biologických příbuzných, a tím neprožívá pocity ztráty a smutku. Celkově se snižuje problémové chování dítěte.

- 2) *Kontakt předchází a zabraňuje nezdravé idealizaci biologické rodiny -kontakt dítěte s biologickým rodičem uspokojuje jeho potřebu po informacích, kdo jeho rodič je a jaký je. Naprostá většina dětí vyrůstajících v náhradních rodinách bez možnosti kontaktu s rodiči se ve své mysli často zaobírá tím, jací jeho rodiče jsou. Vytvářejí si tzv. království duchů (B.J. Lifton, 1994 -Kingdom of Ghosts), kde se setkávají se svou zidealizovanou maminkou, která jim naprosto rozumí a je na ně(j) vždy hodná. Tyto představy (samozřejmě) neodpovídají skutečnosti a mohou přerůst do formy, kdy nezdravě ovlivňují současný život dítěte. Tím, že dítě je v kontaktu se svým rodičem, zároveň jak vyspívá, i více rozumí tomu, proč se o něj rodič nestará. Toto mu napomáhá přijmout fakt, že vyrůstá v náhradní rodině a prohlubuje se tak vztah k náhradním rodičům.*
- 3) *Kontakt podporuje rozvoj identity dítěte včetně kulturní a etnické identity díky kontaktu s biologickými příbuznými má dítě možnost vědět a vidět, v čem je komu podobné jak fyzickými rysy, tak temperamentem, nadáním a vrozenými vlastnostmi. Zvláště, když dítě vyrůstá v pěstounské rodině, kde je v mnohém odlišné (nejvíce děti jiného etnika), může tato odlišnost vést k tomu, že se dítě vnímá jako divné, špatné (ošklivé káčátko). Když má možnost vidat se se svou biologickou rodinou, vidí, v čem je podobné a z „divného“ se stává pouze „jiné“, což při dobré podpoře náhradních rodičů může být vnímáno pozitivně. U dětí jiného etnika, než jsou náhradní rodiče, navíc kontakt přispívá k pozitivnímu vnímání vlastní etnicity a pocitu sounáležitosti s vlastním etnikem.*
- 4) *Kontakt podporuje možnost případného návratu dítěte do biologické rodiny - pravidelný, častý a pozitivní kontakt dítěte s biologickým rodičem je hlavním podporujícím činitelem pro možnost návratu dítěte do biologické rodiny. Je tak podporována citová vazba mezi biologickým rodičem a dítětem, což může motivovat rodiče k vytvoření podmínek pro znovupřijetí dítěte do péče.*

2.4.2 Legislativní rámec kontaktů dětí v pěstounské péči s biologickými rodiči

Již listina základních práv a svobod uvádí, že péče o děti a jejich výchova je právem rodičů a děti mají právo na rodičovskou péči. Úmluva o právech dítěte (2016, s. 21) pak v článku 7 uvádí, že *„každé dítě má právo, pokud je to možné, znát svoje rodiče a má právo na jejich péči.“* Článek 8 (2016, s. 23) pak rozšiřuje práva dítěte na *„zachování totožnosti, včetně státní příslušnosti, jména a rodinných svazků v souladu se zákonem a s vyloučením nezákonných zásahů“*. Zákon o rodině se věnuje nejenom právům dítěte a rodičů, ale definuje také povinnosti na obou stranách.

Zákon o sociálně-právní ochraně dětí (2016, s. 331) pak ukládá pěstounům konkrétní povinnost *„v souladu s individuálním plánem ochrany dítěte udržovat, rozvíjet a prohlubovat sounáležitost dítěte s osobami dítěti blízkými, zejména s rodiči a umožnit styk rodičů s dítětem v pěstounské péči, pokud soud rozhodnutím nestanoví jinak“*.

3 DOPROVÁZENÍ JAKO UNIKÁTNÍ FORMA POMOCI PĚSTOUNSKÝM RODINÁM

Samotný pojem „doprovázení“ není zákonem definován, přesto se pro tento druh podpory vžil a je používán pro služby, které mají za cíl podporu pěstounských rodin, které mají v péči svěřené děti.

Pěstouni jsou v současné době vnímáni především jako poskytovatelé služeb. Vzhledem k tomu, že jsou tím nejdůležitějším článkem v péči o svěřené děti, bylo nutné vytvořit jim potřebné zázemí, síť odborných sužeb, prostor pro reflexi a nabídku podpory a vzdělávání v oblastech, které potřebují. Za tímto účelem vznikla služba doprovázení.

„Dítě, které je umístěno mimo svoji vlastní rodinu, má ze zákona nárok na zvláštní ochranu. Služba doprovázení pomáhá pěstounům naplnit potřeby dítěte, které vyrůstá mimo vlastní rodinu. Doprovázení se podílí na sociálně-právní ochraně dítěte a slouží také jako prevence před neúspěšnou pěstounskou péčí. Doprovázení v sobě zahrnuje podporu, kontrolu a vzdělávání při výkonu náhradní rodinné péče“ (Metodika doprovázení, 201, s. 7).

Roli doprovodné organizace totiž může zastávat buď příslušný orgán sociálně-právní ochrany dětí (dále jen OSPOD), nebo osoba pověřená k výkonu sociálně právní ochrany podle § 48 odst. 2 zákona o sociálně právní ochraně dětí (dále jen pověřená organizace). OSPOD i pověřené organizace jsou povinny řídit se standardy kvality sociálně-právní ochrany dětí a jejich stěžejní činností je uzavírání dohod o výkonu pěstounské péče. Praxe ukazuje, že role OSPOD při doprovázení může být více či méně problematická. Pověřená sociální pracovnice OSPOD totiž v rodině plní funkci klíčové pracovnice doprovázení – osoby, která má pěstounům dopomáhat řešit jejich problémy a starosti, a zároveň v rodině vykonává dohled nad výkonem pěstounské péče. Tato dvojrole může mít za následek ztrátu důvěry nebo úplnou absenci otevřeného vztahu mezi konkrétní pracovnící a pěstouny, doprovázení tak ztrácí smysl a zůstává pouze kontrolní činností OSPOD.

Výzkum diplomové práce je zaměřen na pěstouny, kteří využívají při doprovázení služeb pověřených organizací, proto také následující kapitola popisuje doprovázení především pověřených organizací. Vycházíme totiž z teorie, že pro rodiny s dětmi je klíčové oddělení kontrolní a podpůrné role subjektů, které do rodiny docházejí. Doprovázení by pěstouny

mělo být primárně vnímáno jako podpora, nikoliv jako kontrola. Pověřená organizace zde zastává roli poskytovatele služeb, pěstouni jsou pak v roli klientů.

3.1 Novela zákona č. 359/1999 Sb. o sociálně-právní ochraně dětí s účinností od 1. 1. 2013

Do roku 2013 byla pěstounská péče podporována ze strany státu převážně formou dávek pěstounské péče. Na počátku pěstounské péče sice pěstouni prošli řádnou přípravnou, následné poradenství či vzdělání ovšem bylo pěstounům nabízeno nepravidelně, akce pro pěstouny probíhaly spíše na bázi zájmových setkávání, školení nebylo pro pěstouny zacíleno, bylo nabízeno spíše náhodně. Stran poradenství vycházeli pěstouni spíše z lokální nabídky, základní poradenství poskytovaly krajské a obecní úřady.

Novela zákona přinesla určitou profesionalizaci pěstounské péče. Pěstouni se z pouhých příjemců dávek stali státními zaměstnanci. S ohledem na počet dětí dostávají „plat“ – tedy odměnu pěstouna, která je zdanitelným příjmem, který se započítává do doby pojištění pro důchodové účely. Výplata úhrady na potřebu dítěte a příspěvek při koupi motorového vozidla zůstaly zachovány. Po ukončení pěstounské péče má dítě navíc nárok na příspěvek při ukončení pěstounské péče. Pěstounům nově vznikl nárok na 14 dnů hrazeného volna a na bezplatné služby týkající se péče o svěřené děti, jako například odborné poradenství a služby psychologa. Novelizace zákona přinesla také novinky stran vzdělávání pěstounů. Byl navýšen fond hodin, kterými se pěstouni vzdělávají před zařazením do evidence žadatelů o pěstounskou péči a zároveň bylo zavedeno povinné zvyšování znalostí a dovedností pěstounů, kdy každý pěstoun musí splnit povinných 24 hodin kurzů ročně.

Novela zákona také přinesla větší podporu pěstounské péče na přechodnou dobu a její přesnější vymezení. Novela zákona zavedla také povinnost pěstounů do 30 dnů ode dne nabytí právní moci rozsudku o svěřením dítěte do pěstounské péče uzavřít dohodu o výkonu pěstounské péče.

Novela zákona byla odbornou veřejností hodnocena kladně, protože se věnovala úpravě podmínek pěstounské péče, zajistila dohled, podporu a vzdělávání pěstounů a neopomenula ani důležitost biologické rodiny a kontaktů dětí s biologickými rodiči. Zároveň se podařilo novelou naplnit také Národní akční plán k transformaci a sjednocení systému péče o ohrožené děti na období 2009 – 2011, který si kladl za cíl zvyšování kvality služeb a prá-

ce s ohroženou rodinou a sjednocení metodiky s cílem snížení počtu dětí umístěných mimo původní rodinu, a to především dětí v ústavní péči.

3.1.1 Reakce pěstounů na novelu zákona o sociálně-právní ochraně dětí s účinností od 1. 1. 2013

Novelizace zákona vnesla do pěstounské obce velké emoce. Mnoho pěstounů bralo povinnosti nově vycházející ze zákona jako zásah do osobnostních práv.

„A máme tu další novinku. Začala platit jakási novela zákona o sociálně-právní ochraně dětí, což pro nás znamená, že jsme povinni uzavřít dohodu s doprovázející organizací, bude nám přidělen klíčový pracovník, který nás bude navštěvovat každé dva měsíce. Znáš můj postoj k návštěvám, jako by nestačila jednou za půl roku návštěva z OSPOD. Prý pro nás z dohody vyplývají i výhody, můžeme využít krátkodobého hlídání v případě nutnosti, což se může hodit. Nikdo asi není úplně nadšený z toho, že občas potřebujeme pohlídat tu smečku, teď za to dostane zapláceno, takže by to mohlo být jednodušší. Taký máme nárok na čerpání dvoutýdenní dovolené za rok, kdy si můžeme odpočinout od každodenního shonu. Jenže nám přibyla povinnost vzdělávat se, což vzhledem k permanentnímu nedostatku času asi nebude jednoduché. Po dlouhém váhání jsme nakonec zvolili organizaci, u které jsme před časem absolvovali přípravy, aspoň už se trochu známe, tak uvidíme“ (Korgerová, 2018, s. 34).

Praxe ale přináší i pozitivní reakce pěstounů. *„Díky své klíčové pracovníci vím, že na péči nejsem sama. Kdykoliv potřebuji, poradí mi, uklidňuje mě, hledá východiska ze vzniklých problémů, poskytuje mi informace, které bych jinak musela složitě hledat. Nebo mne prostě jen vyslechne, co mě trápí a co třeba ani nemusí souviset s péčí o dítě. Je tu prostě pro mne – vyměkčuje moji situaci“ (Dobrá rodina, ©2015).*

3.2 Uzavírání dohod o pěstounské péči

Novela zákona o sociálně-právní ochraně dětí přinesla pěstounům novou povinnost – uzavření dohody o výkonu pěstounské péče. Tato dohoda vymezuje postavení pěstounů a dětí v systému pěstounské péče.

„Dohoda o výkonu pěstounské péče je uzavírána s každou osobou pečující (pěstoun, poručník, osoba, které bylo svěřeno dítě do předpěstounské péče, osoba v evidenci). Oprávnění k uzavření dohody o výkonu pěstounské péče mají všechny obecní úřady, krajské úřa-

dy a také fyzické a právnické osoby disponující pověřením k uzavírání dohod o výkonu pěstounské péče. Pověření je přímo svázáno s oprávněním a povinností poskytovat pěstounům výchovnou a poradenskou činnost a sledovat naplňování uzavřené dohody o výkonu pěstounské péče“ (Právní a finanční aspekty doprovázení pěstounských rodin, 2013, s. 5).

Přístup obecních úřadů k uzavírání dohod je velmi nejednotný. Některé úřady uzavírají dohody o výkonu pěstounské péče samy, jiné dohody neuzavírají a odkazují pěstouny na pověřené osoby – většinou neziskové organizace. Z hlediska služeb a aktivit, které jsou nejen definovány zákonem, ale také vycházejí z potřeb pěstounských rodin, se jeví účelnější přenechávat uzavírání dohod na pověřených organizacích. Nedochozí zde tak ke křížení rolí, kdy sociální pracovník orgánu sociálně-právní ochrany dohlíží na rodinu a plní kontrolní roli, zároveň je ale subjektem, na kterého by se měl pěstoun obrátit v případě krize a požádat jej o pomoc. Klíčový pracovník z doprovodné organizace pak může působit také jako pomocník pěstouna při jednání s úřady a školami.

Pěstoun má v současné době povinnost do 30 dnů od nabytí moci rozsudku, kterým mu bylo svěřeno dítě do pěstounské péče, uzavřít dohodu o výkonu pěstounské péče. Tato dohoda, kromě základních záležitostí smlouvy (osobní údaje, uvedení dětí) stanovuje především práva a povinnosti obou stran a způsob naplňování dohody, a je právním základem budoucí spolupráce.

Dohoda o výkonu pěstounské péče by měla být vždy uzavírána na základě individuálního plánu dítěte. Tento plán vždy vypracování místní OSPOD a měl by sloužit jako vodítko pro veškerou další práci s dítětem. Dohoda, která je uzavřena s pěstounem na základě tohoto plánu by pak měla zajišťovat podporu subjektům dohody. Individuální plán dítěte není součástí dohody o výkonu pěstounské péče, je ovšem závazný pro všechny aktéry péče o dítě, tedy i pěstouny a sociální a klíčové pracovníky. Plán je průběžně vyhodnocován a měněn na základě potřeb dítěte.

Na dohodu o výkonu pěstounské péče navazují další dokumenty, které konkretizují práci s dětmi a rodinami – plány vzdělávání, plány doprovázení, plány průběhu pěstounské péče.

Pokud pěstoun uzavírá dohodu s jiným orgánem, než je obecní úřad, v jehož obvodu má pěstoun trvalý pobyt, je uzavření dohody podmíněno souhlasem zmíněného obecního úřadu. V případě změny skutečnosti se řeší také změny v dohodě a to formou písemného dodatku.

Dohoda o výkonu pěstounské péče zaniká zletilostí dítěte případně zánikem pěstounské péče. Dohodu je možno ukončit také vzájemnou dohodou, případně výpovědí pěstouna nebo doprovodné organizace.

3.3 Práva a povinnosti pěstounů

Novela zákona o sociálně-právní ochraně dětí č. 359/1999 Sb. upravuje práva a povinnosti osob pečujících – pěstounů. Tato práva a povinnosti bývají součástí dohod o výkonu pěstounské péče a stanovují tak minimální rozsah poskytovaných služeb, zároveň osoba pečující jejím podpisem bere na vědomí veškeré povinnosti, které pro ni z dohody vyplývají. Zákon stanoví povinnosti pěstouna, je však na každém pěstounovi, zda využije svých práv či nikoliv.

Pro následující výzkum je nutné tato práva a povinnosti přednést, protože jsou stěžejním klíčem, dle kterého pracují klíčoví pracovníci v rodinách.

PRÁVA A POVINNOSTI PŘI VÝKONU PĚSTOUNSKÉ PÉČE (Novotná, 2016, s. 330)

§ 47a

Práva a povinnosti osoby pečující a osoby v evidenci

(1) Pro účely tohoto zákona se jako pěstounská péče posuzuje péče o dítě poskytovaná osobou pečující nebo skutečnost, že je fyzická osoba osobou v evidenci.

(2) Osoba pečující a osoba v evidenci má

a) právo na poskytnutí trvalé nebo dočasné pomoci při zajištění osobní péče o svěřené dítě; tato pomoc spočívá zejména v zajištění krátkodobé péče

1. po dobu, kdy je osoba pečující nebo osoba v evidenci uznána dočasně práce neschopnou nebo při ošetřování osoby blízké,

2. při narození dítěte,

3. při vyřizování nezbytných osobních záležitostí,

4. při úmrtí osoby blízké,

b) právo na poskytnutí pomoci se zajištěním celodenní péče o svěřené dítě nebo děti, která je přiměřená věku dítěte, v rozsahu alespoň 14 kalendářních dnů v kalendářním roce, jestliže svěřené dítě dosáhlo alespoň věku 2 let,

- c) právo na zprostředkování psychologické, terapeutické nebo jiné odborné pomoci alespoň jednou za 6 měsíců,*
- d) právo na zprostředkování nebo zajištění bezplatné možnosti zvyšovat si znalosti a dovednosti podle písmene f),*
- e) právo na pomoc při plnění povinností podle písmene h), včetně pomoci při zajištění místa pro uskutečňování styku oprávněných osob s dítětem a při zajištění asistence při tomto styku,*
- f) povinnost zvyšovat si znalosti a dovednosti v oblasti výchovy a péče o dítě v rozsahu 24 hodin v době 12 kalendářních měsíců po sobě jdoucích,*
- g) povinnost umožnit sledování naplňování dohody o výkonu pěstounské péče podle § 47b odst. 5 a spolupracovat se zaměstnancem pověřeným sledovat vývoj dětí podle § 19 odst. 6,*
- h) v souladu s individuálním plánem ochrany dítěte povinnost udržovat, rozvíjet a prohlubovat sounáležitost dítěte s osobami dítěti blízkými, zejména s rodiči a umožnit styk rodičů s dítětem v pěstounské péči, pokud soud rozhodnutím nestanoví jinak.*

Praxe ukazuje, že pro pěstouny je třeba zajistit kvalifikovaný a dobře dostupný servis, který je začleněn do odborné sítě služeb obsahující kromě doprovodného subjektu také psychologa případně psychiatra, terapeuta a další odborná pracoviště, která může pěstoun s dítětem využít. Jako užitečné se ukazují různé svépomocné a supervizní skupiny, které fungují na principu otevřenosti, vzájemné podpory a pomoci.

3.4 Hlavní principy doprovázení

Pazlarová (2016, s. 84 -85) dělí doprovázení na tři dílčí části: *podpora pěstounů, podpora dítěte a podpora rodiny jako celku.*

Do oblasti podpory pěstounů patří především pravidelné návštěvy klíčového pracovníka v rodině. Zákon říká, že klíčový pracovník má navštívit rodinu minimálně 1x za dva měsíce, nezakazuje ovšem návštěvy častější. V případě, že v rodině nastává krize nebo naopak rodina řeší například přijetí dalšího dítěte, frekvence návštěv rodině vzroste a klíčový pracovník dochází do rodiny dle potřeby. Při návštěvách klíčový pracovník pomáhá především s řešením nastalých situací v rodině a je důležitým průvodcem rodiny při zvládnání těžkostí spojených s výkonem pěstounské péče.

Důležitým úkolem klíčového pracovníka v rodině je plánování. Pracovník má povinnost s rodinou každý rok vytvořit plán, jehož cílem je správné nastavení služeb pro rodinu tak, aby byly služby efektivní a zacílené na potřeby rodiny. Klíčový pracovník také v rodině dbá na zvyšování výchovných kompetencí pěstounů a nabízí jim školení a aktivity na míru tak, aby se pěstouni cíleně vzdělávali a povinných 24 hodin vzdělávání tak využili k zefektivnění a zlepšení péče o svěřené děti.

Velmi důležitou součástí při práci s rodinou je komunikace o biologické rodině dětí. Téma biologické rodiny je v pěstounských rodinách často stěžejní, komunikace na toto téma je nutná nejenom s dětmi, ale také s pěstouny, protože jsou to právě oni, kteří děti na kontakty vozí a na kontakty připravují. Klíčový pracovník by měl téma biologické rodiny otevírat při svých návštěvách často, téma by nemělo být tabuizováno.

V rámci podpory dítěte je pro klíčového pracovníka nejdůležitější s klíčovým pracovníkem navázat vztah. Poté pracovník zejména mapuje potřeby dítěte a snaží se je ve všech oblastech co nejvíce naplnit. *„Pracovník, který rodinu doprovází, je v pravidelném osobním individuálním kontaktu (min. 1x za 2 měsíce) s dítětem. Zjišťuje jeho aktuální spokojenost, míru naplnění jeho potřeb, podporuje dítě ve vyjadřování jeho myšlenek, pocitů, přání, nejistot, potřeb. Zjišťuje aktivně názor dítěte a podílí se na zapojení dítěte do rozhodování o záležitostech, které se ho týkají. Podpora se týká všech dětí v rodině, přijatých i vlastních“.* (Metodika doprovázení, 2013, s. 8).

Jako podpora celé rodiny funguje klíčový pracovník jako kouč celého rodinného systému. *„Pracovník podporuje fungující modely celého rodinného systému, při setkáních s celou rodinou. Posiluje to, co v rodině dobře funguje. Pracovník dále přináší pěstounům i dětem možnost zpětné vazby, reflexe a společně s dětmi či pěstouny pomáhá formulovat konkrétní zakázky pro společnou či individuální práci“* (Šimšová, 2016, s. 2).

3.5 Klíčový pracovník v systému doprovázení

Klíčový pracovník je zaměstnancem doprovázejícího subjektu a osobou, která realizuje službu doprovázení. Prostřednictvím klíčového pracovníka dochází ke kontaktu subjektu s pěstounskou rodinou. Zákon neuznává termínu „klíčový pracovník“, ale termín „zaměstnanec pověřené osoby“, v praxi je ovšem termín „klíčový pracovník“ natolik zaveden, že jej lze použít i pro účel této práce.

Osoba klíčového pracovníka je osobou pověřenou k výkonu sociálně-právní ochrany dětí podle zákona. „*Pravidelný kontakt klíčového pracovníka s pěstouny a dětmi svěřenými do pěstounské péče dává klíčovému pracovníkovi možnost poznat pěstounskou rodinu, její vztahy a fungování, poznat jejich silné stránky a včas detekovat slabá místa a potřeby rodiny. Tato role klade na klíčového pracovníka velké nároky – je třeba, aby měl dostatečnou míru odbornosti, pokud jde o komunikační dovednosti ve vztahu k dětem i k dospělým, aby znal a uměl rozpoznat projevy a důsledky psychické deprivace, aby se orientoval v dynamice rodinných vztahů a vazeb, aby měl přehled o síti odborných služeb, které je možné pěstounům a dětem nabídnout v případě potřeby. Zároveň by role klíčového pracovníky měla minimalizovat situace, kdy pěstouni s dětmi navštěvují řadu odborníků, získávají množství (často protichůdných) rad a doporučení a dítě se často stává tzv. identifikovaným pacientem, tedy tím, kdo je nositelem problému, který je třeba řešit. Dítě je třeba vždy vnímat v kontextu jeho vlastní historie a v kontextu všech jeho vztahů a vazeb – minulých a současných. Patří k tomu porozumění dynamice rodinného prostředí, ve kterém dítě v současné době vyrůstá (tedy pěstounské rodiny), i porozumění vztahům a vazbám k jeho vlastní rodině. Dalšími nezbytnými podmínkami pro roli klíčového pracovníka je schopnost týmové práce, průběžné vzdělávání a supervize“ (Aktuální otázky péče o děti separované od rodičů, 2012, s. 17).*

3.5.1 Legislativní vymezení klíčového pracovníka

Klíčovní pracovníci v pověřených organizacích musí splňovat kvalifikační požadavky vyplývající ze zákona o sociálních službách a ze zákona o sociálně-právní ochraně dětí. Předpokladem k výkonu povolání klíčového pracovníka je způsobilost k právním úkonům, bezúhonnost, zdravotní způsobilost a odborná způsobilost podle § 110 zákona o sociálních službách.

Zákon o sociálně-právní ochraně dětí vymezuje v § 48 povinnosti osob pověřených k výkonu sociálně-právní ochrany dětí. „*Osoby, které se podílejí na výkonu činností uvedených v odstavci 2 písm. e), jsou povinny splnit požadavky odborné způsobilosti podle § 49a odst. 2 písm. a) a b). V případě, že osoby nesplní podmínky uvedené ve větě první, jsou povinny prokázat praxi v oblasti náhradní rodinné péče v trvání nejméně 2 roky a absolvovat akreditované vzdělávací kurzy pro sociální pracovníky podle zákona o sociálních službách⁶⁵) v rozsahu nejméně 200 hodin“ (Novotná, 2016, s. 394).*

Zákon o sociálních službách detailně vymezuje odbornou způsobilost k výkonu povolání klíčového pracovníka. § 110 uvádí:

Odbornou způsobilostí k výkonu povolání sociálního pracovníka je:

- 1) *vyšší odborné vzdělání získané absolvováním vzdělávacího programu akreditovaného podle zvláštního právního předpisu⁴⁰) v oborech vzdělání zaměřených na sociální práci a sociální pedagogiku, sociální pedagogiku, sociální a humanitární práci, sociální práci, sociálně právní činnost, charitní a sociální činnost,*
- 2) *vysokoškolské vzdělání získané studiem v bakalářském, magisterském nebo doktorském studijním programu zaměřeném na sociální práci, sociální politiku, sociální pedagogiku, sociální péči, sociální patologii, právo nebo speciální pedagogiku, akreditovaném podle zvláštního právního předpisu⁴¹) (Zákon o sociálních službách, ©2006).*

Některé evropské státy, například Polsko kladou při výběru klíčových pracovníků pověřených organizací velké nároky na věk a rodičovské kompetence jednotlivých pracovníků. Jednotlivé organizace v České republice si doplňková kritéria pro své pracovníky stanovily interně, protože si jsou vědomy důležité role jednotlivých pracovníků při kontaktu s pěstouny, dětmi i celými rodinami.

Právě studiem oboru Sociální pedagogika získá člověk odbornou způsobilost k výkonu klíčového pracovníka v pověřené organizaci. V pedagogickém slovníku je problematika sociální pedagogiky definována jako *„aplikovaná disciplína pedagogiky, která se zabývá širším okruhem problémů spjatých s výchovným působením na rizikové a sociálně znevýhodněné skupiny mládeže a dospělých. Mezi tyto problémy patří zejména poruchy rodiny a rodičovství, náhradní výchovy, týrané, zneužívané a zanedbávané děti, delikvence a agrese mládeže, drogová závislost mládeže, dětská prostituce a pornografie, dodržování práv dítěte, resocializace a reedukace trestaných osob a dalších“* (Průcha, Walterová a Mareš, 2013, s. 258).

Právě transdisciplinárnost sociální pedagogiky dává záruku, že absolvent tohoto oboru získá dostatečné vědomosti z oboru psychologie, sociologie i pedagogiky potřebné pro výkon klíčového pracovníka.

3.5.2 Role klíčového pracovníka

V průběhu procesu jednání pěstouna s pověřenou organizací vyhodnotí vedoucí organizace vhodnost a odborné kompetence jednotlivých pracovníka a přidění pěstounské rodině jejich klíčového pracovníka. Klíčový pracovník je pak s rodinou v dlouhodobém, intenzivním kontaktu a vstupuje do přirozeného prostředí rodiny. Spolupráce klíčového pracovníka s rodinou by měla probíhat vždy v první řadě v nejlepším zájmu dítěte a vycházet z individuálního plánu dítěte, který byl vytvořen v součinnosti rodina – OSPOD – klíčový pracovník. Od naplňování individuálního plánu dítěte a rozvojem dítěte se pak odvíjí další kroky spolupráce s celou rodinou. Kromě reflexe situace v rodině, řešení aktuálních problémů a spolupráci na naplňování individuálního plánu na ochranu dítěte je klíčový pracovník také důležitým prostředníkem mezi pěstouny, dětmi a jejich biologickými rodiči. Často je to právě klíčový pracovník, který citlivě hovoří s dětmi i pěstouny o biologické rodině, podniká kroky k seznámení a řídí asistované kontakty.

„Klíčový pracovník při nastavování spolupráce s rodinou vystupuje jako partner, podporuje pěstouny v jejich dovednostech, vymezuje svou roli tak, aby nepřebíral za pěstouny kompetence. Cílem doprovázení není převzít péči o přijaté dítě a pracovat s ním individuálně, ale přinášet pěstounům postřehy a podněty k tomu, jak mohou oni sami dítě rozvíjet, jak mu mohou pomoci zpracovat jeho těžkou minulost i aktuální starosti“ (Metodika doprovázení, 2013, s. 13).

Kompetencí pracovníka naopak zůstává vytvoření sítě spolupracujících odborníků a koordinace jejich spolupráce v nejlepším zájmu rodiny za účelem dosažení společného cíle. Klíčový pracovník také spolupracuje s OSPOD, kam nejenom doprovází pěstouna, řeší s pracovníky OSPOD individuální plán ochrany dítěte, konzultuje plány vzdělávání a doprovázení, ale poskytuje také 1x za 6 měsíců zprávu o průběhu realizace dohody o výkonu pěstounské péče, která je uzavírána mezi pěstouny a příslušnou pověřenou organizací.

Konzultace klíčového pracovníka s rodinou probíhají většinou v přirozeném rodinném prostředí, tedy v místě bydliště rodiny. Frekvence kontaktů by měla vždy vycházet především z potřeb rodiny, nikoliv z kapacitních možností pracovníka, dle zákona je minimální frekvence setkání 1x za 2 měsíce. Při krizových, náhlých nebo neobvyklých situacích se může klíčový pracovník domluvit na setkávání s rodinou v kratších intervalech, toto období by ale mělo být ohraničeno jak časově, tak obsahově. Délka konzultací by také neměla

přesáhnout 2 hodiny. Z každé konzultace je pak proveden zápis, který je součástí spisové dokumentace pěstounů.

Základním předpokladem pro dobrou spolupráci mezi klíčovým pracovníkem a rodinou je kromě odborné způsobilosti pracovníka také jeho osobnostní styl. Klíčový pracovník by měl vždy do rodiny přicházet s úctou a respektem k individuálním životním postojům jednotlivých rodina a vůči rodině vystupovat tak, aby všichni členové rodiny službě doprovázení rozuměli. Vedle znalosti rodiny je důležitá také profesionalita a spolehlivost klíčového pracovníka při plánování služeb, postupů a jednotlivých cílů.

Matoušek (2008, s. 52-54) uvádí čtyři základní předpoklady a dovednosti klíčového pracovníka.

- 1) *Zdatnost a inteligence - předpokladem je přirozená inteligence, průběžná práce na osobním i profesním růstu skrze studium literatury, účasti na seminářích, kurzech. Pomáhání je činnost náročná na energii, proto je důležité umět hospodařit se silami, udržovat se v dobré tělesné kondici a dodržovat správnou stravu, protože tělo je prvotním zdrojem energie.*
- 2) *Přitažlivost – ne ve smyslu fyzické přitažlivosti, ale na základě sdílení podobných názorů a hodnot*
- 3) *Důvěryhodnost – kam spadá diskrétnost, spolehlivost, porozumění a pochopení klienta.*
- 4) *Komunikační dovednosti – které jsou dle Matouška nutnou výbavu každého sociálního pracovníka v každé etapě jeho práce a jsou naprosto determinujícím předpokladem pro navázání vztahu s klientem.*

II. PRAKTICKÁ ČÁST

4 VÝZKUM

V následující kapitole bude představen hlavní výzkumný cíl, použitý výzkumný přístup a zdůvodněn výběr účastníků výzkumu.

Hlavní výzkumný problém byl zvolen na základě několika faktorů. Prvním faktorem byla několikaletá pracovní zkušenost s terénní prací v pověřené organizaci. V době mého nástupu do pověřené doprovodné organizace se teprve začala tvořit dobrá praxe doprovázení a pěstouni si začali pomalu zvykat na fungování doprovodných organizací a klíčových pracovníků. Setkala jsem se ve své praxi s pozitivním i negativním přijetím od pěstounů, kteří na jednu stranu chápali novelizaci zákona o sociálně-právní ochraně dětí jako zásah do svého soukromí, na druhou stranu vítali možnosti vzdělávání, supervize a setkávání se s osobami do problematiky zasvěcenými a erudovanými. Mnozí začali téměř okamžitě využívat nabízených služeb, někteří doposud berou službu doprovázení jako „nutné zlo“, které si musejí pouštět do své rodiny. Během této práce vyplynulo velké množství otázek týkající se jak služby doprovázení, tak osobnosti klíčového pracovníka, jeho možností, kompetencí a také nabízených služeb ze strany doprovodné organizace.

Druhým kritériem pro výběr tématu je přímá souvislost s oborem studia, kdy sociální pedagogiky ve svém užším pojetí nabízí „*prostřednictvím profylaxe a kompenzace zvládání problémových situací, životních problémů dětí a mládeže*“ (Hopf 2001, s. 10). Cílem sociální pedagogiky a potažmo „nás, sociálních či klíčových pracovníků“ *je nalézt postupy vedoucí k usnadnění procesů akulturace a socializace, při utváření optimálního životního způsobu, a to nejen u ohrožené, ale i „zdravé“ populace* (Kraus, 20014, s. 43).

4.1 Téma výzkumu

Problematika ochrany dětí a pěstounské péče je téma, které spadá do současného celospolečenského paradigmatu. Toto téma je cílem mnoha výzkumního. Cíle současných výzkumů jsou velmi široké – od potřeb aktérů pěstounské péče, přes konkrétní služby poskytované pěstounům až po omnibusové šetření v populaci ČR. Například vědecký tým v čele s PhDr. Vědunou Bubleovou uskutečnil výzkum zaměřený na širokou oblast náhradní rodinné péče. „*Hlavním cílem výzkumu bylo zjistit, jaké jsou potřeby dětí a náhradních rodičů a jaké služby na ně reagují v jednotlivých fázích procesu NRP. Proto nás zajímaly především zkušenosti, názory a postoje náhradních rodičů a dětí žijících v těchto rodinách, ale*

i sociálních pracovníků a odborníků státních i nestátních organizací. Výzkum probíhal od února 2013 do září 2014“ (Bubleová, 2014, s. 12).

Výzkumné téma této práce se týká především pěstounů a dětí v pěstounských rodinách. Výzkum je soustředěn na význam doprovázení, doprovodných organizací a klíčových pracovníků pro pěstouny. Specifikum výzkumného problému spočívá v tom, že účastníky výzkumu jsou dlouholetí pěstouni, kteří přijímali do pěstounské péče děti již před novelizací zákona o sociálně-právní ochraně dětí v roce 2013, proto dokážou srovnat služby před touto novelizací, popsat, s jakými problémy se potýkali a jakým způsobem ovlivnila nová služba doprovázení kvalitu jejich života.

4.2 Hlavní cíl výzkumu a výzkumné otázky

Hlavním cílem výzkumu je zjistit, jaký význam a jakou hodnotu má pro pěstouny služba doprovázení a jak důležitou roli hraje v systému doprovázení klíčový pracovník a jeho kompetence.

Zásadní výzkumnou otázkou je:

1. Jaký význam má pro pěstouny systém doprovázení?

Výzkumný cíl zužujeme následujícími výzkumnými otázkami, které je nutné pro splnění výzkumného cíle zjistit a ověřit:

2. Jakým přínosem jsou pro pěstouny pravidelné schůzky se svým klíčovým pracovníkem?
3. Jaké je očekávání pěstounů od služby doprovázení?
4. Jaký vliv má osobnost klíčového pracovníka na hodnocení služby doprovázení?
5. Co je považováno za absentující ve službě doprovázení?

4.3 Výzkumný přístup

Pro zkoumání problematiky významu doprovázení pro pěstouny jsme vybrali kvalitativní výzkum. „Kvalitativní výzkum je nenumerické šetření a interpretace sociální reality. Cílem je odkrýt význam podkládaný sdělovaným informacím“ (Disman, 2002, s. 285).

Důležitým faktorem pro výběr výzkumu byla skutečnost, že pomocí kvalitativního výzkumu lze nalézt odpověď na otázku, jak různé pojmy a vztahy vnímá samotný aktér sociální reality. „Aktéři jsou odborníky na sociální situace, které používají, jsou naivními vědci. Cílem výzkumníka je porozumět situaci tak, jak jí rozumějí sami aktéři“ (Švaříček, Šed'ová, 2014, s. 18).

Při plánování výzkumu bylo také vyhodnoceno jako velmi důležité přistupovat k jednotlivým rodinám individuálně, z toho důvodu se kvalitativní výzkum jevil jako přínosnější pro získání ucelených výpovědí od účastníků výzkumu.

4.4 Metoda sběru a zpracování dat

Pro metodu sběru dat byl cíleně vybrán hloubkový rozhovor. Švaříček, Šed'ová hloubkový rozhovor definují jako: „*nestandardizované dotazování jednoho účastníka výzkumu zpravidla jedním badatelem pomocí několika otevřených otázek*“ (Švaříček, Šed'ová, 2014, s. 159). Vzhledem k potřebě flexibility v závislosti na průběhu rozhovoru šlo o rozhovor polostrukturovaný. „*V polostrukturovaném rozhovoru se aktivita interviewujícího zvyšuje. Má předem připravený seznam otázek. Způsob, forma odpovědi na tyto otázky zůstává nadále víceméně volná. Respondent si sám může vybrat styl odpovědi*“ (Ferjenčík, 2000, s. 175).

Pro výslednou analýzu získaných dat z polostrukturovaných rozhovorů s respondenty byla vybrána metoda otevřeného kódování. „*Otevřené kódování je technika, která je díky své jednoduchosti zároveň účinnosti použitelná ve velmi široké škále kvalitativních výzkumů. Při otevřeném kódování je text jako sekvence rozbit na jednoty, těmto jednotkám jsou přidělena jména a s takto nově pojmenovanými fragmenty textu poté výzkumník dále pracuje. Každé takto vzniklé jednotce přidělíme nějaký kód, tedy jméno nebo označení. Paralelně s tím, jak kódujeme jednotlivé rozhovory, vytváříme seznam existujících kódů. Jakmile máme vytvořený seznam kódů, je možné začít s jejich systematickou kategorizací. To znamená, že desítky – někdy až stovky – kódů, které vzešly z otevřeného kódování, seskupujeme podle podobností nebo jiné vnitřní souvislosti*“ (Švaříček, Šed'ová, 2011, s. 222).

Pro výslednou analýzu získaných dat z rozhovorů s respondenty byla vybrána metoda otevřeného kódování. Vzhledem k náročnosti výzkumu byl výzkum proveden pouze s omezeným počtem respondentů a vzhledem k tomuto omezení jsme se poté nesnažili vytvořit zakotvenou teorii. Omezené možnosti otevřeného kódování nám umožnily pouze identifikovat významné okolnosti a kategorie a ty dát do vzájemných souvislostí.

4.5 Etika výzkumu

Během přípravy výzkumu i v jeho průběhu bylo zvažováno, jakým způsobem přistoupit ke zpracování citlivých údajů o klientech a jak zachovat anonymitu a soukromí účastníků. Pro účely této diplomové práce bylo vycházeno především z Etických principů při výzkumu s lidmi, které přijala Americká psychologická asociace.

Tyto etické principy ve svém díle Úvod do metodologie psychologického výzkumu prezentuje Ferjenčík (2000, s. 62 - 63) a jsou následující:

1. *respekt a ohled vůči účastníkům výzkumu,*
2. *právo na informace,*
3. *právo na soukromí a důvěrnost informací o účastnících,*
4. *právo odstoupit z výzkumu.*

Ještě před započítím samotného výzkumu byli všichni účastníci výzkumu podrobně seznámeni s účelem výzkumu, metodologií výzkumu a také se zásadami dodržení anonymity, zachování soukromí, s možností nedopovídat na některé otázky, případně z výzkumu kdykoliv během jeho trvání odstoupit. Účastníci byli poučeni o tom, že pro účel práce budou změněna jejich jména, která nebudou nikde uváděna, stejně jako budou změněna jména dětí, zachován zůstane pouze jejich věk. Respondenti byli také poučeni o tom, že jednotlivé rozhovory budou zaznamenávány na audiozáznam a poté doslovně přepisovány.

Jednotliví účastníci výzkumu poté ústní formou zaznamenanou na audiozáznam poskytli souhlas se zpracováním jejich výpovědí. Nikdo z účastníků výzkumu nevyužil možnost z výzkumu odstoupit případně na některou z otázek neodpovědět.

4.6 Výběr účastníků výzkumu

Při výběru vzorku byl kladen důraz na reprezentaci problému. *Cílem výběru není, aby reprezentoval určitou populaci, ale určitý problém. Není tedy konstruován náhodně, ale teoreticky – záměrně jej vytváříme s ohledem na náš problém. To znamená, že se výběr přípa-*

dů odvozuje od toho, jak je definován náš výzkumný problém a naše výzkumné otázky (Švaříček, Šedřová, 2011, s. 72).

V našem případě byli do výzkumu zahrnuti dlouhodobí pěstouni nepřibuzenští, kteří přijali do pěstounské péče dítě dříve, než před rokem 2010.

Důvodů pro tento výběr je několik:

1. příbuzenští pěstouni byli z výzkumného vzorku vyloučeni z důvodu odlišného přístupu pěstounů k systému doprovázení, což ukázala praxe,
2. vzhledem k tomu, že novelizace zákona o sociálně-právní ochraně dětí vstoupila v platnost v roce 2013, byli vybráni pěstouni, kteří přijali do pěstounské péče před rokem 2010 vybráni proto, aby mohli dostatečně srovnat služby nabízené před novelizací a služby které přinesl systém doprovázení po novelizaci zákona,
3. všichni oslovení pěstouni mají v současné době více než jedno dítě, což nebyla podmínka zařazení do vzorku, ale v průběhu výzkumu tato skutečnost vyšla najevo.

Jména rodin byla pro výzkumné účely kvůli zachování anonymity změněna pouze na označení. V rodině, kde je pouze pěstounka je rodina označena pouze jedním písmenem, např. W. Rodina, kde je manželský pěstounský pár, je označena dvěma písmeny, kdy první písmeno z označení 1 (např. V1) – značí ženu, druhé písmeno s označení 2 (např. V2) – značí muže.

4.6.1 Rodina V1/V2.

Pěstouni mající 3 děti, adoptovaného Dana (20 let), Alenku (15 let) a Jonáše (7) let v pěstounské péči. Alenka trpí lehkou formou mentální retardace. Dan vystudoval učební obor. V současné době je již samostatný. Alenka navštěvuje 9. třídu základní školy praktické, vybírá si učební obor. Jonáš chodí do první třídy místní základní školy. Pěstouni uvažují nad přijetím dalšího, zřejmě posledního, dítěte do pěstounské péče.

4.6.2 Rodina W

Pěstounka je vdova. S manželem vychovala 5 dětí v pěstounské péči, které jsou již samostatné. V současné době pěstounka žije v rodinném domě se dvěma nejmladšími chlapci, s Tomášem (15 let), který díky postižení měkkých tkání používá k pohybu invalidní vozík,

a s Matějem (9 let). Oba chlapci navštěvují místní základní školu, Tomáš 9. třídu a Matěj 3. třídu.

4.6.3 Rodina X1/X2

Pěstouni jsou manželé, vychovali v pěstounské péči dva syny Leoše a Adama, nyní již zletilé, ale stále studující a žijící v rodině. Dále mají v pěstounské péči Adélku (9 let), která navštěvuje druhou třídu praktické školy a čtyřletá dvojčata Martinku a Deniska. Dvojčata jsou u nich krátce, teprve 6 měsíců, rodina se sžívá a všechny děti v rodině se postupně adaptují na nové rodinné uspořádání.

4.6.4 Rodina Y

Pěstounka po rozvodu, vychovává v pěstounské péči 4 děti. Dvě starší děti Petruška a Jareček jsou sourozenci ve věku 14 a 13 let. Dva mladší sourozenci Amálka a Sofínka jsou také sestry ve věku 11 a 8 let. Všechny děti navštěvují základní školu, dvě mladší sestry byly v minulém roce přemístěny na malotřídní školu nedaleko od místa bydliště pěstounky.

4.6.5 Rodina Z1/Z2

Pěstounka s manželem vychovávají v pěstounské péči čtyři polorodé sourozence, všechny děti mají různá zdravotní omezení, snížený intelekt, ADHD, zrakové vady. Starší děti Petr a Pavel ve věku 8 a 11 let navštěvují praktickou školu, nejmladší dvě děti dvojčata Alenka a Vašek navštěvují mateřskou školu.

TABULKA Č. 1 – Respondenti výzkumu

Respondent	pohlaví	věk	přijaté děti
V1	žena	55	Dan (20 let) Alenka (15 let) Jonáš (7 let)
V2	muž	63	
W	žena	66	Tomáš (15 let) Matěj (9 let)
X1	žena	50	Leoš (19 let) Adam (18 let) Adéla (9 let) Martina (4 roky) Denis (4 roky)
X2	muž	51	
Y	žena	46	Petra (14 let) Jaroslav (13 let) Amálie (11 let) Sofie (8 let)
Z1	žena	43	Petr (11 let) Pavel (8 let) Alena (4 roky) Václav (4 roky)
Z2	muž	45	

5 INTERPRETACE VÝSLEDKŮ VÝZKUMU

Následující text bude popisovat údaje, které byly zjištěny prostřednictvím rozhovorů a poté analyzovány. Údaje byly rozděleny podle obsahu do jednotlivých kategorií. Výroky jednotlivých respondentů byly často velmi osobní až intimní, jsou to jejich osobní prožitky, zkušenosti a názory. Autentické citace jsou v textu označeny kurzívou. Jednotlivé kódy, na základě kterých byly citace zařazeny do kategorií, jsou v textu podtrženy.

Na základě nalezení provázaností v kódech byly vytvořeny následující kategorie:

- 1) novela zákona – prvotní šok,
- 2) školení pro pěstouny,
- 3) nové dítě v rodině,
- 4) školní docházka dětí,
- 5) kontakty s „bio“ rodinou,
- 6) partnerství,
- 7) schůzky s „klíčovkou“,
- 8) vlastnosti, dovednosti a vztahy,
- 9) doprovázení tady a teď.

5.1 Novela zákona – prvotní šok

Pro lepší orientaci v textu bude nadále pro novelu zákona o sociálně-právní ochraně dětí č. 359/1999 Sb. s účinností od 1. 1. 2013 používán pouze termín „novela zákona“.

Hned úvodní otázka rozhovoru s pěstouny byla zaměřena na novelu zákona. Pěstouni hovořili zejména o bouřlivých reakcích, které byly s touto novelou bezprostředně spjaty a také o doprovázení, které se stalo jejich novou povinností. Pěstouni nebyli informováni o tom, co se od nich očekává, jaká jsou jejich práva a povinnosti a informace z médií byly často spíše zavádějící.

Y *„Tehdy jsem to dohledávala na internetu, protože jsem sice mluvila s ospod'ačkou, ale ta sama nevěděla, řekla mi, ať si to najdu, že oni sami ještě neví. No a na internetu bylo napsáno, že mám kontaktovat ospod.“*

W *„Nevěděla jsem nic, ale já jsem to tehdy neřešila. Prostě jsem počkala a doprovodka si mě sama našla. Na internetu nebylo nic, v televizi jenom to, že nám přidali.“*

V1 *„Já jsem volala na kraj, co se jako bude dít a hlavně, kam mám jít. Řekli mi, že na ospod. No a tam stejně nic nevěděli, jenom mi řekli, ať si najdu nějakou doprovodku, že oni na to nemají kapacitu, mě doprovázet. Ale já jsem ani nevěděla, co to ta doprovodka je.“*

Z rozhovorů také vyplynulo, že pěstouny ihned po novelizaci zákona zaskočila reakce veřejnosti, zejména ohlasy na zvyšování dávek pěstounské péče a s tím spojená mediální vlna nevole a dle pěstounů jakési závisti.

X2 *V televizi tehdy moderátorka říkala, že nám pěstounům přidají peníze, ale bude nás každý měsíc chodit kontrolovat sociálka a když u nás nebude něco v pořádku, peníze nám vezmou. Já jsem na to říkal, tak ať si ty peníze nechají.*

Z1 *„Pamatuju si že jsem byla naštvaná, jak se to všude propíralo. Sousedka se tehdy šklebila, že mi jako přidají spoustu peněz, ale ať si nemyslím, že mě a ty moje děcka bude konečně někdo hlídat.“*

.Y *„Se sousedkou jsem měla spory už dlouhodobě, a když se dozvěděla, že nám přidají peníze, tak na mě před barákem řvala, že to už do práce nepůjdu nikdy a budu žít jenom z dávek.“*

Pěstouni v rozhovorech přiznali, že jejich nejhorší reakce byla směřována zejména na pravidelné návštěvy klíčové pracovnice, kterou novelizace přikazuje uskutečnit alespoň 1x za dva měsíce.

V1 *„Tehdy jsem to moc nechápala, jakože k nám bude někdo chodit každý měsíc na kontrolu?“*

V2 *„Řekni, jak to tehdy bylo. Říkala: to k nám jako bude nějaká cizí baba chodit čmouchat každý měsíc?“*

- Z2 „Já jsem z toho byl totálně otrávený. Vzali jsme si děcka, protože jsme chtěli. Ne kvůli penězům, ale chtěli jsme se o ně starat. Tak proč nás bude někdo kontrolovat pořád?“
- X2 „Já jsem rovnou řekl, že nebudu doma a zalezu do garáže, ať si tam s ní zůstane manželka.“
- W „Tehdy už jsem měla z domu 4 děti, ptala jsem se, co u nás bude dělat? Kontrolovat, jak dětem utírám zadek? A kolik ona vychovala děti?“

Poté, co pěstouni více pronikli do pravidel novelizace zákona a systému doprovázení došlo u pěstounů ke smíření a k přijetí celé situace, někteří pěstouni hovořili o rezignaci.

- X1 „Pak jsme si řekli, že s tím stejně nic neuděláme, tak holt jednou za dva měsíce pořádně uklidíme a budeme se na sebe usmívat.“
- W „Říkala jsem, že je vlastně jedno, už jsme toho prošli tolik, že nás nějaké sociálka nebo doprovodka nerozháže.“
- Z2 „Nakonec jsem říkal, ať teda někdo chodí, děláme to kvůli dětem, nás to přece nemůže nijak ohrozit.“
- V1 „Já vyjdu s každým, radost jsem z toho neměla, ale třeba to k něčemu i bude.“

5.2 Školení pro pěstouny

V souvislosti s novelou zákona byla uzákoněna také povinnost pěstounů vzdělávat se 24 hodin ročně. Vzhledem k tomu, že tato nová povinnost byla pěstouny v rozhovorech zmiňována velmi často, vznikla pro ni také samostatná kategorie.

Průběžné vzdělávání pěstounů je povinné pro pěstouny ve všech typech péče, tedy pro zprostředkovanou pěstounskou péči dlouhodobou, pro pěstouny na přechodnou dobu i pro pěstouny, kteří jsou osobami blízkými, tedy příbuzenskými pěstouny. Pokud je dítě svěřeno do společné péče pěstounů, platí tato povinnost pro oba pěstouni či poručníky.

Témata a forma vzdělávání pěstounů není zákonem stanoveno, povinný je pouze rozsah vzdělávání a to 24 hodin v době 12 kalendářních měsíců jdoucích po sobě. Pěstouni mají

právo na vzdělávání bezplatné a vzdělávání by mělo ze zásady vycházet z potřeb svěřeného dítěte a být zaměřeno na zvyšování výchovných kompetencí pěstounů.

Z rozhovorů vyplynulo, že pěstouni jezdili na vzdělávací akce již před novelizací zákona, tyto formy vzdělávání byly ovšem roztržštěné, pěstouni často neznali téma ani zaměření semináře, neměli patřičný výběr a na vzdělávací akce jezdili spíše dle svých časových možností než za účelem zvýšení svých znalostí a dovedností.

W *„Já jsem spíš nejezdila, málokdy, spíš když mě někdo přesvědčil. Tehdy to nebylo povinné, zkušenosti jsme sbírali spíš praxí než na nějakých školeních.“*

V2 *„Já jsem nejezdil vůbec. Manželka občas na nějaký seminář jela, ale já nikdy“*

V1 *„Já jsem jezdila. Třeba jednou za dva roky. Spojila jsem to vždycky s nějakým výletem. Ale pamatuju si, že jsem ani nevěděla, na co jedu.“*

Y *„Já jsem občas jela, ještě když jsem měla jenom starší. Jezdila jsem proto, že jsem byla v kontaktu s pěstouny, se kterými jsem dělala přípravu, tak jsme se tam vždycky sešli a řekli si, co je u koho nového. Každý rok jednou, vždycky na víkend.“*

Z2 *„S manželkou jsme byli asi dvakrát co si pamatuju. Mě to nebavilo. Hlavně tam byly ty stejné ženské, u kterých jsme dělali přípravu a já jsem si to ještě pamatoval. Tak k čemu to bylo. Poslouchat to stejné. Pak už jsem nechtěl nikam je. Manželka si tam popovídala, to jo, ta byla spokojená.“*

Z1 *„Jezdili jsme. Na kraji nám řekli termín, my jsme si to řekli mezi sebou a jelo se. Oni nám řekli, že musíme, tak jsme jeli, ale jsme nevěděli, co se bude dít. Pak jsme si to odseděli, něco si řekli.“*

Reakce pěstounů na zavedení povinného 24 hodinového vzdělávání byly bouřlivé. Dotazování pěstouni s povinností vzdělávat se nesouhlasili, převažovaly především argumenty časové náročnosti požadovaného vzdělávání, absolvování vstupního povinného školení a také pěstouni měli pocit nekompetentnosti, kdy po nich stát, přestože již léta pečují o svěřené děti, požaduje další vzdělávání.

- W „Já jsem teda byla naštvaná. V té době jsem měla doma 6 dětí, 1 už bylo z domu. Celý život jsem s dětmi pracovala. Co mě jako chtějí učit? A kde na to vezmu čas?“
- V1 „My jsme si ze začátku mysleli, že je to blbost, že tam nebudeme muset chodit. No ale pak nám klíčovka vysvětlila, že to fakt bude povinné. Já jsem se jí ptala proč jako. Vždyť Alča Dan už je velký, vychovali jsme ho snad dobře. Alča je postižená, všechno jsme s ní zvládli, tak snad tu práci děláme dobře, ne?“
- X2 „Když nám to klíčovka poprvé přinesla (nabídku vzdělávání), tak jsem se jí ptal, kde na to mám vzít čas. Dělam na směny, takže jak to se mnou teda chce naplánovat. Měla to se mnou ze začátku těžké, řekl jsem jí, že se mnou prostě nehne.“
- X1 „To jí opravdu řekl, pak si sedl a zkrřížil ruce na prsa, že s ním asi fakt nehne. Měla to těžké. Ale pak vysvětlovala a donutila manžela přinést kalendář a ten volný termín mu tam našla a jelo se.“

Praxe ale ukázala, že v současné době je již školení pro pěstouny vnímáno velmi pozitivně, pěstouni ve školení vidí nejenom možnost vzdělávat se, dozvědět se něco nového, prohloubit si svoje znalosti a dovednosti, ale také možnost supervize s ostatními pěstouny.

- V1 „Teď už jezdíme moc rádi, jezdí i manžel.“
- Z2 „Je to fajn, dozvíme se něco nového.“
- X1 „ Důležité je, že si popovídáme s ostatními pěstouny a probereme, jak na ty naše děcka a co na ně platí.“

Pěstouni v rozhovorech poukazovali také na další přínos vzdělávání – navazování vztahu s klíčovou pracovnící. Klíčová pracovníce rodiny by měla nejlépe znát potřeby rodiny a koordinovat jejich vzdělávací aktivity tak, aby byly v nejlepším zájmu svěřených dětí. V rozhovorech s pěstouny se tak vyskytovaly kódy jako navázání vztahu, popovídat si, neformálnost.

- Y *„Je fajn, že ty víkendy (vzdělávací) jsou takové neformální. My přijedeme a večer si třeba sedneme s klíčovkou a povídáme si.“*
- V1 *„Vlastně až na první víkendovce jsme se smířili s tím, že k nám klíčovka bude chodit. My jsme si popovídali, o dětech, zjistili jsme, že má taky děti a pak už to bylo v pohodě.“*
- Z2 *„Ty víkendovky nám hodně pomohli v tom, že je tam dostatek času pořešit s klíčovou pracovníci co je třeba. Třeba manželka si s ním povídala asi tři hodiny. V tom jiném prostředí než doma se člověk líp otevře a řekne i to, co třeba doma neřekne.“*
- X2 *„Dala si s náma třeba pivo a normálně jsme si popovídali, i to úředničení je pak takové příjemnější.“*
- W *„Je pravda, že člověk se na tom vzdělávání víc otevře. Je dostatek času a pokud jede moje klíčovka, tak si vždycky popovídáme neformálně a ta spolupráce pak vypadá mnohem líp a třeba celý rok z toho pak čerpáme. Když pak k nám přijedem, není to nějaká socka, ale člověk, kterého jsem poznala i jinak, než za stolem.“*

5.3 Nové dítě v rodině

V souvislosti s otázkou na spolupráci s klíčovou pracovníci pěstouni velmi často samovolně hovořili o přijímání nových dětí do rodiny, kdy srovnávali příchod starších a mladších dětí do rodiny, kdy starší děti přicházely z kojeneckých ústavů či dětských domovů, zatímco mladší přicházeli až po novelizaci zákona převážně z pěstounské péče na přechodnou dobu. Pěstouni tak zaznamenávaly velké rozdíly v celé organizaci předávání dítěte, kdy předávání z pěstounské péče na přechodnou dobu za pomoci a koordinace doprovodné organizace bylo pěstouny hodnoceno velmi kladně. Z rozhovorů a emocionálního napětí při hovoru pěstounů o přijímání nových dětí do rodiny bylo znát, že příchod dětí do rodiny, ač jsou některé děti již zletilé, pěstouny hluboce zasáhl a doteď o něm hovoří velmi emocionálně.

V rozhovorech o příchodu dětí do rodiny z dětských domovů nebo kojeneckých ústavů pěstouni často hovořili o pocitech marnosti, strachu a o deprivacních projevech dětí.

- V1 *Jarušku jsme si brali s dětského domova, viděli jsme ji jenom jednou. Tehdy sociální pracovníce co tam pracovala všechno vyřídila na soudě, my jsme to podepsali a pak jsme na ten soud ani nejeli, oni nám ji přiklepli a bylo to. No jo, ale brali jsme si ji ve 4 letech s plínkami, bála se, v autě klepala.*
- X2 *U starších kluků jsme si všechno museli oběhat sami. Soudy a tak. Pak jsme přijeli do děcáku a prostě kluky odvezli. Byli vyděšení, cestou se počurali, bylo to hrozné. Z dnešního pohledu musím říct, že nám to všem trvalo několik let, než se z toho šoku dostali. Z toho celého kolečka – kojeňák a pak přechod k nám.*
- Y *Jarečka jsem si přivezli zároveň s Petruškou. Jareček prvního půlroku stál v koutě a bouchal hlavou o zeď. Pořád. My jsme si hráli s Petkou a on stál. Nešel nijak utišit. Ihned jsme se začali zajímat co s tím, kontaktovali jsme i děcák. Byla to deprivace jak vyšitá. Potýkáme se s ní vlastně pořád, i když teď, v pubertě už samozřejmě jinak.*

Z rozhovorů vyplynulo, že pěstouni, kteří přijímali děti před novelizací zákona o sociálně-právní ochraně dětí přímo z kojeneckých ústavů nebo dětských domovů, přebírali děti často deprimované a ve stresu. Mezi pěstouny a dětmi nebyla při přechodu žádná vazba, děti nové pěstouny neznali, nebylo výjimkou, že se viděli pouze jednou nebo dvakrát.

Přestože institut pěstounské péče na přechodnou dobu byl zaveden již v roce 2006, nebyl takřka využíván a do této formy péče se dostal pouze minimální počet dětí. K trvalým pěstounům tak děti odcházely bez přípravy z kojeneckých ústavů nebo dětských domovů.

Příchod dítěte do rodiny po zavedení systému doprovázení a jednoznačné preference pěstounské péče na přechodnou dobu před kojeneckými ústavu dětskými domovy zaznamenal značné změny, které se promítly také ve výpovědích pěstounů.

Pěstouni, kteří přijímali děti od pěstounů na přechodnou dobu, byli svými klíčovými pracovníky seznámeni s institutem pěstounské péče na přechodnou dobu, se všemi náležitostmi jak formálními tak i s postupným seznamováním dítěte s novou rodinou, adaptací na nové prostředí a s postupným předáváním dítěte do nové rodiny.

Z rozhovorů vyplynulo, že přestože klíčový pracovník seznámil pěstouny s celým procesem předávání dítěte od pěstounů na přechodnou dobu do nové rodiny, byl prvotním pociťem u všech pěstounů převážně strach.

- XI *„Dvojčata k nám šla z přechodky. Měli jsme z toho strašný strach. Klíčovka nám říkala, ať se nebojíme, že to bude fajn, ale myslela jsem si, že mi nějaká baba, která se o děcka pár měsíců starala bude linkovat život a říkat, co mám dělat.“*
- VI *„Prvotní pocit – šok.“*
- ZI *„Kluky jsem měla z kojeňáku, bála jsem se, co přijde, že mě třeba bude kritizovat, oni kluci jsou hodně nároční a občas je to u nás jak v pavilonu opic.“*
- Z2 *„Má pravdu“. Málem jsme i malovali, než k nám přechodka poprvé přišla.“*

Po prvotním strachu a šoku pěstouni uváděli, že příchod dětí do rodiny, který byl realizován prostřednictvím pěstounské péče na přechodnou dobu a organizován klíčovým pracovníkem rodiny byl bez větších problémů a pěstouni poukazovali na mnohem větší psychickou pohodu dětí přicházejících od přechodných pěstounů. Klíčovým kódem se stala především úleva, pomoc a prostor pro adaptaci.

- XI *„Klíčovka nám všechno vysvětlila, seznámila nás, nakontaktovala nás a udělala nám plán předávání, který jsme si už upravovali podle potřeb dětí. No a děti byly během 2 měsíců u nás, úplně v klidu a bez stresu.“*
- VI *„Bylo to nakonec fajn. Nejprve jsme se sešli u klíčové pracovnice s přechodkou, klíčovka nám sestavila plán, seznamovali jsme se a navazovali s malým vztah. A ono to docela dobře fungovalo. Pomohla nám sepsat a podat návrhy a postupně jsme Samíka přebírali se vším všudy. Byla to úleva“*
- ZI *„Prvních několik setkání s námi chodila klíčovka, hlavně kvůli mně, byla jsem z toho tak nervózní, ale pak jsme se vlastně postupně skamarádily a to předávání proběhlo strašně fajn. Ne kvůli nám, ale děcka si u nás postupně zvykali, klíčovka nám to koordinovala a my jsme měli prostor a čas se v klidu na děcka adaptovat s hlavně děcka na nás.“*

Dotazovaní pěstouni měli zkušenost s přebíráním dětí jak z kojeneckých ústavů, tak z pěstounské péče na přechodnou dobu. Přechod dětí od přechodných pěstounů do nových rodin bylo vždy koordinováno klíčovými pracovníky, kteří se snažili zajistit pro pěstouny a děti takové podmínky, aby se mohli oprostít od administrativní a organizační zátěže a mohli se soustředit pouze na adaptaci dětí v nových rodinách.

Z výpovědí účastníků výzkumu vyplynulo, že se toto podařilo dobře zajistit a rodiny tak měly dostatek prostoru věnovat se navazování kontaktů s novými dětmi. Přestože bylo pro pěstouny zpočátku velmi těžké přijmout skutečnost, že děti přicházejí z pěstounské péče na přechodnou dobu, ukázalo se, že tyto obavy pramení spíše z neznalosti této formy péče. Po prožité zkušenosti, kdy pěstouni zjistili, jaké výhody přináší pěstounská péče na přechodnou dobu, a jakým způsobem klíčový pracovník koordinuje předávání dítěte, pěstouni projevovali spokojenost s nově nastaveným systémem doprovázení.

5.4 Školní docházka dětí

Většina pěstounů má široké spektrum zkušeností stran integrace dětí v pěstounské péči do základních škol. Jak již bylo uvedeno v teoretické části práce, děti v pěstounské péči se velmi často potýkají s handicapem a mají speciální vzdělávací potřeby. Takřka všichni oslovení pěstouni absolvovali s dětmi vyšetření v pedagogicko-psychologických poradnách nebo speciálně-pedagogických centrech a komunikují se školami, pedagogy i dalšími odborníky, kteří jsou jim nápomocni při vzdělávání dětí.

Pěstouni v rozhovorech velmi často uváděli, že se setkávali a doposud setkávají s odsouzením dětí a s nepochopením pedagogických pracovníků při snaze pěstounů o integraci nebo inkluzi dětí do běžných základních škol.

Y *„Když jsem do školy donesla papír z poradny, dívali se na mě jako na blázna a řekli mi, že ji (Petrušku) mám dát rovnou do praktické školy Co si jako myslím, že ji ve škole naučí?. Jarka mi nechtěli vzít už ze zásady, že když je Petruška taková, tak Jareček bude určitě ještě horší, protože je to kluk“*

X *„Adélka má snížený intelekt, první rok ji nechala učitelka propadnout, řekla mi, že je prostě hloupá. Vysvětlovala jsem jí, že je pozadu, protože první tři roky žila v nepodnětném prostředí. Na to mi učitelka řekla, že každé druhé dítě žije v nepodnětném prostředí, ať se podívám kolem sebe.“*

Z1 *„Oba kluci chodí do běžné základní školy, ale je to peklo. Od prvního dne totální nepochopení. Petr má poruchu chování, neustále mi volají ze školy, co udělal. Učitelka křičí na něj, pak i na mě. Pavlík je ADHD, k tomu dyslektik, vysvětlovala jsem*

učitelce, jak k němu má přistupovat, co mi funguje doma. Víte co mi řekla? Nalískat mu a přeřadit někam hodně daleko od nás. Tehdy jsem se cestou domů rozbrečela.“

W1 *„Tomáš má 15 let, je v devítce. Když jsem ho před těmi devíti lety chtěla dát k nám na základku, ředitel o tom nechtěl ani slyšet. Tvrdil mi tehdy, že když je postižený, tak ať jde na nějakou speciální školu. Řekla jsem mu tehdy, proč bych ho vozila někam 50km, když on je jenom na vozíku, jinak je úplně zdravý, inteligentní, tehdy to vůbec nechápal a nechtěl ho přijmout.“*

Z *„Měla jsem strašný problém ve školce. Vašík je ďáblík, ten se ve školce chytl hned. Ale Alenka si první rok chtěla hrát, moc s nikým nekomunikovala, prostě seděla na koberci a stavěla kostky, nechtěla mluvit. A školka po mě chtěla, ať si vyřídím asistenta. Já jsem se ptala, na co toho asistenta potřebují? Aby si s ní převlékal panenky?. Říkala jsem jim, ať ji nechají na pokoji, že si potřebuje zvyknout.“*

Dalším problémem, se kterým se pěstouni a zejména děti setkávají ve školním prostředí je nepřijetí pěstounských dětí spolužáky a šikana dětí a s tím spojená nutnost řešit tyto konflikty s pedagogickými pracovníky.

V1 *„Byl šikanovaný a nikdo to nechtěl řešit. Učitelka mi řekla, ať se na něj podívám, že jestli někdo někoho šikanuje, tak to bude spíš jeho vina.“*

V2 *„Tehdy mi to i řekl, že ho kluci zavřeli na záchod, učitelka ho pouštěla, protože bouchal na dveře a stejně s tím nic neudělala.“*

W *„Tomáš to měl těžké. Děcka ze třídy neznali nikoho na vozíku a učitelka tehdy nic nevysvětlovala, neřekla jim, že mu třeba můžou pomoci nebo tak. Řekla mi, že si s tím musí poradit sám. Dovedete si to představit? Byl v první třídě.“*

X1 *„S Adélkou si nikdo nehrál. Učitelka na začátku roku řekla, že Adélka je propadlík a bylo to. Ted' je ve třetí a doted' jí to ještě někdo připomene.“*

Stran podpory pěstounů od klíčových pracovníků při jednání se školami a pedagogickými pracovníky poukazovali pěstouni zejména na psychologickou podporu, doprovázení pěstounů při jednání se školou a na lepší přijetí pěstounů při komunikaci se školskými pracovníky.

W *„Když jsem s Tomáškem v devítce řešila matiku, poslala mě klíčovka do pedagogicko-psychologické poradny. S výsledky jsem šla do školy a oni mi řekli, proč chodím v devítce, přece už bude končit, vůbec si to nechtěli převzít. Klíčovka pak šla se mnou, vysvětlila, podařilo se to, Tomáš má teď individuální plán výuky do matematiky a funguje to mnohem líp.“*

Z1 *„Ve školce to zafungovala moc dobře. Se mnou se učitelka moc bavit nechtěla, přišla jsem pak s klíčovkou a bavili jsme se o tom, že Ája (Alenka) potřebuje delší čas na adaptaci, musí si zvyknout. Domluvili jsme si postup, jak dlouho jí nechají, nebudou ji do ničeho tlačit. Po třech měsících bylo po problému.“*

Y *„Už chodím vše řešit jenom s klíčovkou. Když tam přijdu, učitelka je jak milius, snaží se najít řešení, vychází vstříc. Když jdu sama, štěká na mě a nic řešit nechce.“*

V1 *„Možná je to i o mě. Když jdu sama, neumím si prosadit a říct, co potřebuju. Když jdu s klíčovkou, stačí, že tam je se mnou, řekne toho minimum, ale mám to podporu z její strany.“*

5.5 Manželství a partnerství

Přestože výzkumné otázky nebyly směřovány na partnerství a manželství pěstounů, hovořili pěstouni naprosto bezprostředně o komunikaci stran vztahů v rodině, manželských problémech a podpoře klíčových pracovníků při

- V1 *„Je to zajímavé, s klíčovou pracovnící bych vlastně měla řešit primárně děti, ale ona občas prostě přišla a viděla, takové to napětí mezi námi, nebo když přišla a manžel se sbalil a odešel do garáže, tak vždycky na něj přišla řeč a já jsem se jí začala trochu svěřovat, co mě trápí a tak. Vždycky jsme to probraly a strašně se mi ulevilo.“*
- X1 *„Když jsme přijali dvojčata, tak klíčovka asi za dva měsíce trochu naťukl, jestli je s manželem všechno v pořádku. A já jsem se rozbrečela.“*
- Z1 *„Po přijetí malošků to bylo náročné. Hodně jsme to s klíčovkou probírali. Neporadila mi nic světoborného, takové běžné věci, ale chápala to.“*

Pěstouni shodně uvedli, že zásadním klíčovým bodem bylo navázání vztahu s klíčovou pracovnící, především pak založeném na důvěře, empatii a pochopení.

- V1 *„Samozřejmě že mi nezachránila manželství, ale vyslechla mě a nechala si to pro sebe. Pochopila, že jsou to důvěrné informace.“*
- X1 *„Uklidnila mě, probraly jsme to. Byla to úleva, chápala mě.“*
- Z1 *„Pro mě bylo hodně důležité, že se mám komu svěřit a taky to, že to byla informace jenom mezi náma, důvěrná, neobjevilo se to pak někde ve spise, prostě jsme si to jenom řekly.“*

5.6 Kontakty s „bio“ rodinou

Kontaktům dítěte, které vyrůstá v pěstounské péči, s biologickými rodiči je nutné věnovat náležitou pozornost, protože děti mají aktuální potřebu „rodiče vidět“, ale také z důvodu možného narušení jejich sociálního a emočního vývoje v případě, že jejich potřeby kontaktů s biologickou rodinou nejsou dostatečně naplňovány. V mimořádných případech může soud rozhodnout o omezení případně úplném zrušení kontaktů dětí a biologických rodičů, v případě našich respondentů se tak ale nestalo a pěstouni se v rozhovorech svěřovali s tím, jakým způsobem jim klíčový pracovník rodiny dopomáhá při kontaktech dětí s biologickou rodinou.

Pěstouni se ani v tomto tématu nevyhnuli srovnání toho, jak probíhaly kontakty s biologickou rodinou předtím, než navázali spolupráci s pověřenou organizací. Často hovořili o neurčitosti, zmatenosti, ale také o nevědomosti a neznalosti.

X1 *„U starších kluků jsme vůbec nevěděli, že třeba mají kluci vidat rodiče, tehdy se to neřešilo. Ted' už je pozdě, jsou někde ztraceni a kluci by je i třeba chtěli poznat.“*

X2 *„Klukům to asi chybí, spíš si ted' ty rodiče idelaziují, úplně zbytečně.“*

Y *„Já jsem to u starších dětí řešila, s rodiči jsme se viděli. Tehdy jsem si to organizovala sama a skončilo to špatně, pláčem.“*

V1 *„Bylo to strašně zmatečné, jeli jsme s Alenkou k matce domů, já jsem se strašně bála, jestli si to tam Alenka třeba nebude pamatovat a nebude plakat.“*

Současný zákon přímo ukládá pěstounům povinnost udržovat sounáležitost dětí a jejich biologických rodičů. Pěstouni jsou již také o své povinnosti informováni, jak z úvodních školení, tak pracovníci sociálně-právní ochrany dětí. Často je povinnost kontaktů dětí s biologickými rodiči zaznamenána také v individuálním plánu ochrany dítěte. Zákon přímo nestanovuje, jakou formou a jak často mají být kontakty s biologickými rodiči realizovány, vše je řešeno na základě individuálních potřeb dětí. Pro samotné pěstouny je často velmi psychicky náročné tyto kontakty udržovat, protože znají rodinnou anamnézu dětí a ze spisové dokumentace jsou seznámeni s tím, co které dítě v biologické rodině zažilo. Pěstouni v rozhovorech často přiznávali, že je pro ně velmi složité oprostít se od negativních pocitů vůči rodičům a pocitům křivky, protože rodiče, kteří své děti týrali nebo zane-

dbávali, mají dle pěstounů často větší práva, než oni samotní. V rozhovorech se tak objevovaly kódy jako pocity, nechápu to, nutnost.

V1 *„U Danečka jsem to neřešili, on je adoptovaný. Ale Alenku nechala matka v kojenečku a my jí máme Álu vozit domů ukázat? A proč? Aby věděla, že je jí u nás dobře?“*

W *„Tomík jak je na vozíku, tak matka ho má za nějakého méněcenného, nechce se ho ani dotknout. Mně to bylo vždycky líto, když jsem viděla, jak se k němu nemá, a ostatní děti si nechala, všechny je má doma.“*

Z1 *„Kluci byli týraní, matka o tom věděla a nic s tím nedělala, tak co je to za matku? Otec má zákaz styku, matka se s nimi vídá, ale já to nesu špatně, pořád vidím, jak k nám přišli.“*

Oslovení pěstouni dodržují literu zákona, zachovávají kontakty s biologickou rodinou a spolupracují na těchto kontaktech a prohlubování vztahů dětí a rodičů bez podmínek a v souladu se zájmy dítěte. Při rozhovorech ale bylo znát také z jejich neverbálního projevu, že se často neztotožňují s tím, co jim zákon ukládá a že jim samotným kontakty s biologickou rodinou nedělají dobře. Při rozhovorech stran kontaktů s biologickou rodinou se pěstouni často přestali usmívat, atmosféra byla spíše napjatá, objevovaly se povzdechy, pěstouni se dívali spíše stranou. Také délka výpovědi se zkrátila, bylo znát, že pěstouni se k tématu vyjádřit chtějí, je pro ně důležité, ale zároveň je pro ně stresující o tomto hovořit.

System doprovázení, který umožňuje klíčovým pracovníkům organizovat kontakty asistované i nesistované a umožňuje tak pěstounům vůbec se nepotkat s biologickými rodiči, pokud oni sami toto nechtějí, přinesl pěstounům pocit úlevy, sejmul z nich tíhu organizace těchto kontaktů a přinesl také jakousi neutrální půdu, na které kontakty probíhají.

Z1 *„Klíčovka nám pomohla, nejdříve zakázala, aby matka jezdila k nám a začali jsme chodit třeba na houpačky a tak. Ukázalo se to jako lepší varianta pro všechny, venku je to takové miň formální, trochu se uvolnil i ten vztah mezi mamkou kluků a náma a všem nám to prospělo.“*

- Z2 *„Je to pravda, teď se potkáme na parkovišti, chvíli si popovídáme, i kluci vidí, že s jejich mamkou si máme co říct a pak jdou kluci s mamkou a klíčovkou do parku a my si je tam třeba za dvě hodinky vyzvedneme, ještě si popovídáme, domluvíme další termín a tak. Spadla z nás ta tíha.“*
- V2 *„Jonášková maminka je taková střela, prostě se občas zjevila přede dveřmi a dožadovala se ho. My jsme nevěděli, co máme dělat. Klíčová ji srovnala, ty kontakty jsou teď v pohodě, ona volá už přímo jí, mají na sebe číslo.“*
- X2 *„My jsme s manželkou rádi, že to nemusíme organizovat. S maminkou vycházíme dobře, ale jsme rádi, že to organizuje ona (klíčovka) a že s ní komunikuje. Protože občas nějaký problém v termínu nastane, někdo onemocní a tak a zbytečně by z toho byla zlá krev.“*

Pěstouni hovořili také o tom, že klíčový pracovník rodiny funguje jako prostředník mezi rodiči, sociálními pracovníci OSPOD a pěstouny a že se tak lépe daří prosazovat zájmy dítěte.

- W *„Sociálka na tu klíčovku dá, ona nás zná dobře a je u těch kontaktů osobně přítomná, ví, jak se matka na Tomíka dívá, někdy až s odporem. Navíc Tomáš už je fakt velký. Takže se dá dobře domluvit.“*
- Y *„Amálka tehdy na matku reagovala strašně, hystericky plakala. Klíčovka pak prosadila psychologa a podařilo se nám ty kontakty omezit tak, aby Amálka byla v klidu. Teď už to funguje dobře.“*
- X1 *Áda si pamatovala babičku a babička ji strašně chtěla vidat. Klíčovka nám zprostředkovala setkání a zjistili jsme, že je strašně fajn. Chtěli jsme babičku Adélce dopřát a podařilo se to, klíčovka nám vyřídila souhlas s Adélkou jezdit k jezdí jednou za měsíc na víkendy.“*

5.7 Schůzky s „klíčovou“

Zákon ukládá klíčovým pracovníkům pověřených organizací minimálně jednou za dva měsíce být v osobním styku s pěstouny a dětmi svěřenými do jejich péče. V praxi to znamená, že klíčový pracovník jezdí jednou za dva měsíce na plánovanou a předem domluvenou schůzku do rodiny pěstounů, kde hovoří jak s pěstouny, tak se svěřenými dětmi.

Pěstouni zvyklí na návštěvy sociálních pracovníků vnímali zpočátku schůzky s klíčovými pracovníky spíše negativně, v rozhovorech se objevovaly kódy jako kontrola, neustále – zase a někdo cizí.

Y „Zpočátku jsem jí vnímala negativně, zase k nám někdo leze, navíc ještě tak často.“

Z2 „Usmívala se, byla fajn, snažila se, ale pořád to byl někdo cizí, kdo nás přišel kontrolovat.“

Z1 „No trvalo to, než jsem ji přestala vnímat jako kontrolu.“

V2 „Já jsem vždycky říkal: už zase?“

W „No netěšila jsem se, narušila nám takovou tu domácí pohodu, zase celé odpoledne v háji.“

Ukázalo se, že v průběhu času se pěstouni s návštěvami klíčové pracovnice v domácnosti smířili a začali vnímat doprovázení nikoliv v kontextu „kontroly“, ale naopak v kontextu „pomoci“. Zásadní pro tuto změnu se ukázal čas, důkladnější seznámení s klíčovým pracovníkem rodiny, jehož přínosem bylo nastolení důvěry mezi pěstounem a klíčovým pracovníkem, a také pomoc, kterou začali pěstouni od svých klíčových pracovníků přijímat.

X1 „Časem se ukázalo, že je to všechno jinak. Ona vůbec neřešila, jestli je děčko odřené nebo jestli máme umyté nádobí. Toho jsem se strašně bála. Přišla a zeptala se, co potřebuju. Na začátku jsem nevěděla, že vlastně něco potřebuju, ale pak mi pomohla vyřídit individuální plán do školy pro Ádu a ty papíry z poradny a hrozně se nám ulevilo. A pak už jsem se na ni začala obracet. Ted' řešíme logopedii pro Deniska.“

X2 „Už to neřeším, přijdu z práce, ona sedí s manželkou na gauči, tak si přisednu, dáme si kafe a povídáme o dětech a ona sem tam něco poradí, ale vždycky k věci a nám to strašně pomůže.“

W *„Byla jsem skeptická, ale za čas jsem se přistihla při tom, že se vlastně těším. A už se na ni obracím a ptám se, kdy přijede. Mám i seznam věcí, co chci řešit, abych na něco nezapomněla.“*

Z1 *„Moje děti jsou opravdu náročné, není dne, kdy bych na to nemyslela. Klíčovka k nám už chodí jednou měsíčně, ví, že to potřebuju. Ten vztah mezi námi je takový jiný, já jí řeknu úplně všechno, i ty pocity bezmoci, které někdy mám. Ví, že nikomu jinému bych to neřekla, Nabízela mi psycholožku, ale nechtěla jsem ji.“*

5.8 Vlastnosti dovednosti a vztahy

Každá pěstounská rodina má svého klíčového pracovníka, který spolupracuje s rodinou od počátku navázání spolupráce na všech zakázkách pěstounů. Klíčový pracovník koordinuje spolupráci s dalšími poradenskými subjekty, s OSPOD, zajišťuje požadované služby a koordinuje celkově doprovázení rodiny.

Rodina má právo požádat kdykoliv během spolupráce o změnu klíčového pracovníka, takže klíčový pracovník může požádat o ukončení spolupráce s rodinou. Rodině je pak přidělen nový klíčový pracovník.

Vzhledem k tomu, že klíčový pracovník je s rodinou v dlouhodobém a intenzivním kontaktu a vstupuje do přirozeného prostředí rodiny, je důležité, aby byla vytvořena důvěra mezi rodinou a klíčovým pracovníkem. Pěstouni v popisu ideálního klíčového pracovníka v rodině shodně uváděli kódy jako důvěra, spolehlivost, profesionalita a respekt.

Z1 *„Důležitá je důvěra, abych jí mohla říct cokoli a ona to pak nepoužila proti mně někde u soudu. A taky že umí poradit, já nemusím vědět všechno, ale ona ano. A tím, že je fakt zkušená, už toho prošla hodně, tak poradí vždycky. A když neví, tak vím, že odpoledne zavolá a zjistí to.“*

W *„Na začátku jsem oceňovala hodně tu profesionalitu, věděla, co kde je, na koho se obrátit. Teď oceňuju hlavně tu možnost si popovídat, mám pocit, že ty problémy se řeší tak lehce, jako mezi řečí, příjemně. Ale to je dáno tím, že k ní mám důvěru a nebojím se říct, že prostě má mladý průser a je potřeba to řešit.“*

Y *„Pro mě je taky hodně důležité, že prostě respektuje moje rozhodnutí. Řekne mi třeba, že by se to mohlo udělat nebo vyřešit i jinak, ale respektuje to a pak mě podpoří i třeba před ospodem, můžu jí věřit. To je prostě profesionální.“*

Z2 „Mluví s ženou fakt o všem, a že toho s těma našima klukama je k mluvení. Jí se pak uleví, že ji někdo chápe a neodsuzuje. To je důležité, to pochopení. A že je empatická“.

Stran kompetencí klíčového pracovníka pěstouni projevovali spokojenost s pravomocemi, které má klíčový pracovník, všeobecně panovala shoda a spokojnost s penzou práce, kterou klíčový pracovník vykonává. V rozhovorech převládaly kódy spokojenost a nevím.

X1 „Asi mě k těm dalším pravomocím nic moc nenapadá. Mohla by za nás chodit k soudu, ale to asi nepůjde (smích).“

Z1 „Já jsem spokojená s tím, jak to je.“

Z2 „Radši nic neměnit.“

W „Já jsem spokojená, nevím, co jiného bych jí ještě přidala.“

V2 „Fakt nevím, nechat to tak, je to v pohodě.“

5.9 Doprovázení tady a teď

Posláním doprovázení pěstounských rodin je prvořadě dobré fungování rodiny tak, aby byla tím nejvhodnějším prostředím pro naplňování potřeb dítěte. Systém služeb a doprovázení reaguje především na práva a povinnosti pěstounů vyplývající především ze specifického charakteru pěstounské péče. Podpora těmto rodinám probíhá formou osobního setkávání, sdílení, podpory, intervencí, poradenství, vzdělávání a zprostředkování odborné pomoci.

Z rozhovorů s pěstouny jednoznačně vyplynulo, že pěstouni v současné době dobře chápou účel doprovázení a jeho cíl. Pěstouni nejen že přijali službu doprovázení a jsou schopni ji využívat tak, aby efektivně zajišťovali potřeby svěřených dětí, ale umí také komunikovat s klíčovým pracovníkem na bázi důvěry ke své osobní supervizi a k řešení celkové rodinné situace.

V rozhovorech se objevili kódy jako pozitivní, pomoc, úleva. Pěstouni také v rozhovorech často srovnávali dobu před tím, než byl institut doprovázení uzákoněn, a po tom, co bylo doprovázení zavedeno do praxe.

- W *„Hodnotím to pozitivně. Ted' když to srovnám jak to bylo dřív a je to teď, tak nemůžu říct něco špatného. Sedí to, pomáhá to, i kluci jí (klíčovou pracovníci) mají rádi, mají ji za tetu. A člověku se uleví od starostí“*
- X *„ Když to srovnám u starších kluků a teď u malochů, tak je to mnohem lepší, strašně nám pomáhá. A pustit ty informace někomu, kdo tomu rozumí a neodsoudí vás je prostě super. A navíc pomáhá. “*
- Z1 *„Já mám třeba často i slzy v očích, strašně se mi uleví, když jí můžu všechno říct, prostě to ze mě spadne ten stres.“*
- Z2 *„Pročistí se u nás vzduch, když se jí (klíčové pracovníci) svěří, je to velká pomoc, beru to pozitivně.“*
- V2 *„Je to v pohodě, dřív to nešlo, ale teď nám fakt pomáhá, je to super.“*
- V1 *„Je to fakt, už by se těžko zvykalo všechno řešit sami. Je to úleva a velká pomoc.“*

6 ZODPOVĚZENÍ VÝZKUMNÝCH OTÁZEK

V této části práce se pokusíme zodpovědět výzkumné otázky, které jsme si na začátku výzkumu položili.

1. Jaký význam má pro pěstouny systém doprovázení?

Výpovědi pěstounů byly relativně konstantní. Zpočátku z výpovědí pěstounů vyplynulo, že neměli relevantní informace o službě doprovázení, o právech a povinnostech pěstounů v celém systému doprovázení a proto ke službě přistupovali spíše negativně. Také reakce okolí na novelizaci zákona pěstouny zaskočila, reakce okolí na zvýšení mezd pěstounů vzbuzovala silné emoce, s tím byla spojená také celková negativní vlna stran pěstounské péče ve společnosti. Pěstouni na počátku získali pocit, že budou více kontrolováni a doprovázení bude forma dalšího dohledu nad jejich péčí o svěřené děti. Také povinné školení vzbudilo u pěstounů spíše negativní pocity, pěstouni měli pocit, že stát svým nařízením po letech péče o děti zpochybňuje jejich kompetence a již nabitě zkušenosti a dovednosti, a nutí je k dalšímu vzdělávání na úkor stráveného času s dětmi a s rodinou.

V průběhu rozhovorů byly obě pochybnosti vyvráceny, pěstouni přiznali, že systém doprovázení tak, jak je nastaven, funguje dobře a že je pro ně přínosem. Pěstouni se naučili využívat všech možností doprovázení, nabízených služeb odborných i poradenských a často také využívají možnost doprovodu klíčového pracovníka při řešení problémů ve škole nebo při kontaktech s biologickými rodiči. Služba doprovázení se stala součástí jejich rodin a umí ji efektivně využít pro naplnění potřeb svěřených dětí. Výzkum ukázal, že klíčový pracovník je také prostředníkem mezi pracovníky OSPOD a pěstouny a z pěstounů často sejmeme tíhu konfrontace se sociálním pracovníkem.

V neposlední řadě je pro pěstouny klíčový pracovník také oporou v těžkých životních situacích, krizích, ale naopak také v situacích jako je přijímání nových dětí do rodiny.

2. Jakým přínosem jsou pro pěstouny pravidelné schůzky se svým klíčovým pracovníkem?

Pěstouni se v průběhu schůzek se svým klíčovým pracovníkem soustředí především na získání odpovědí stran odborných otázek týkající se specifické péče o svěřené. S tím souvi-

sí také požadavek na odborné kompetence a dobrou znalost prostředí a specifik dětí v pěstounské péči.

Pěstouni, kteří za asistence klíčového pracovníka přijímali nové dítě do rodiny, pak oceňovali přístup jak pěstounů na přechodnou dobu, tak komfort, který jim poskytla pověřená organizace a oni se tak plně mohli soustředit na navazování vztahu s novým dítětem bez toho, aby se museli soustředit na administrativní a organizační záležitosti.

Pěstouni od svých klíčových pracovníků očekávají také znalost jejich potřeb, na základě které jim klíčový pracovník poskytne nabídku vzdělávání „na míru“, zároveň ale tak, aby měli pěstouni možnost setkání s dalšími pěstouny, kteří jim formou supervize pomohou řešit jejich současnou životní situaci a problémy

Dalším důležitým bodem je zprostředkování kontaktu dětí s biologickými rodiči tak, aby pěstouni nebyli nijak zatíženi organizací setkání a mohli se plně soustředit na přípravu svěřených dětí na toto setkání.

Z rozhovorů vyplynulo, že pěstouni nijak neřeší službu zajištění hlídání svěřených dětí, je pro ně spíše okrajová, v rozhovorech ji vůbec nezmiňovali.

V neposlední řadě pěstouni od setkání s klíčovým pracovníkem očekávají také empatii, pochopení, možnost popovídat si a sdílet problémy či starosti celého rodinného systému.

3. Jaké je očekávání pěstounů od služby doprovázení?

Očekávání lze z analyzovaných rozhovorů rozdělit na dvě sekce. Prvním důležitým bodem je pomoc pěstounům. Pěstouni očekávají od svých klíčových pracovníků odbornou pomoc – radu, zajištění odborníka, nasměrování ke službě, znalosti, dovednosti a kompetence, které jim pomohou v péči o svěřené děti. Pěstouni také využívají doprovod při mnohdy problematickém jednání s úřady, se školami a s různými druhy poraden.

Druhou oblastí, kterou pěstouni od svých klíčových pracovníků očekávali, je pochopení, supervize a možnost sdílení. Navázání důvěry mezi pracovníkem pověřené organizace a pěstouny se jeví jako klíčová pro kvalitní spolupráci. Pokud se tak stane, pěstouni pak v rámci schůzek mají prostor pro sdílení svých pocitů pozitivních i negativních bez toho, aby se báli odsouzení či nepochopení, se kterým se setkávají u lidí, kteří s pěstounskou péčí nemají přímou zkušenost. Pěstouni jsou pak schopni hovořit nejenom o pozitivních, které jim péče o svěřené děti přináší, ale také o stresu a marnosti, se kterou se při výchově

svěřených dětí často potýkají. Schopnost připustit si problém, hovořit o něm, pak často otevírá cestu k efektivnímu řešení jak pro děti, tak pro pěstouny.

4. Jaký vliv má osobnost klíčového na hodnocení služby doprovázení?

Z výpovědí respondentů výzkumu vyplynulo, že pro celkové hodnocení služby doprovázení bylo rozhodující navázání důvěrného vztahu s klíčovým pracovníkem, jeho poznání a pochopení přístupu, který klíčový pracovník celkově zaujímá ke klientům. Poté, co pěstouni poznali klíčového pracovníka také v méně formálním prostředí například prostřednictvím víkendového školení pro pěstouny, dokázali s ním navázat vztah, který se pozitivně odrazil na jejich spolupráci. Teprve po navázání vztahu s klíčovým pracovníkem byli pěstouni ochotni začít zkoumat nabízené služby, které jsou jim nabízeny a začít je využívat. S tím byla spojena také ochota hovořit o problémech, které se v rodině objevují a snažit se je v součinnosti s klíčovým pracovníkem rodiny.

Z rozhovorů nadále vyplynulo, že obzvláště některé pěstounky inklinují k tomu, že se svým klíčovým pracovníkem řeší také problémy partnerské. Otázky na toto téma nebyly pěstounům nijak předkládány, pěstounky ale samy na toto téma hovořily. Z rozhovorů vyplynulo, že i řešení a svěřování zejména pěstounek stran manželských či partnerských problémů je pro rodinu důležité a přínosné, avšak opět se zde objevuje požadavek na důvěru mezi klíčovým pracovníkem a klienty.

5. Co je považováno za absentující v systému doprovázení?

Pěstouni v rámci rozhovorů neuvodili žádné konkrétní prvky, které by jim v systému doprovázení chyběly. V rámci odpovědí na konkrétní otázky týkající se toho, co jim při doprovázení chybí nebo co by rádi změnili, odpovídali velmi stručně, často pouze zavrtěním hlavou, nedokázali specifikovat žádné konkrétní body nebo nové služby, které by se mohly stát součástí práce s rodinami v systému doprovázení.

7 DISKUZE

Následující diskuze byla pro větší přehlednost rozdělena do dvou částí. První část se věnuje výsledkům analýzy a druhá část je zaměřena na přínos provedeného výzkumu pro praxi.

7.1 Diskuze o výsledcích analýzy

Od počátku pěstouni rozdělovali časové období na „před“ a „po“, tedy před novelizací zákona a po novelizaci zákona, vznikl tak prostor pro srovnání, na druhou stranu bylo občas těžké respondenty směřovat spíše k hodnocení služeb doprovodných organizací než k hodnocení celkové novelizace zákona.

Z analyzovaných dat také nelze generalizovat celkový přínos služby doprovázení. Pěstouni, kteří se účastnili výzkumu, tvoří pouze malé procento a všichni dotazovaní pěstouni jsou vedeni jednou konkrétní pověřenou organizací. Lze tedy říci, že organizace, která pěstouny doprovází, poskytuje penzum služeb, které pěstounům vyhovuje, a jsou s nimi celkově spokojeni.

Cílem výzkumu bylo zjistit, význam doprovázení pro pěstounské rodiny. Z výzkumu celkově vyplynulo, že i přes počáteční nesouhlas se službou doprovázení a skepticismus se služba doprovázení celkově osvědčuje. Respondenti v současné době hodnotí službu pozitivně, znají svá práva, ví, v jakých případech se mohou obrátit na svého klíčového pracovníka a jak využít služeb doprovodných organizací. Na druhou stranu jsou si vědomi také svých povinností, které si plní a povinnost vzdělávat se neberou již jako „nutné zlo“ dané zákonem, ale možnost ke zvýšení svých vědomostí, setkání s dalšími pěstouny a k získání náhledu na svou práci pěstounství.

Přínos služby doprovázení pro pěstounské rodiny je velmi komplexní. Pěstouni na schůzkách s klíčovými pracovníky získávají odborné poradenství a kontakty na odborníky. Stran vzdělávání je jim klíčovými pracovník nápomocen při tvorbě plánu vzdělávání, který reflektuje jejich potřeby a potřeby svěřených dětí tak, aby vzdělávání cílilo na slabá místa pěstounů a pomohlo jim v péči o svěřené děti. Klíčový pracovník také přebírá funkci organizátora biologických kontaktů mezi rodiči a svěřenými dětmi a snímá tak tíhu s pěstounů, kteří mnohdy tyto situace velmi těžko snáší a působí jim stres. Při přijímání nových dětí do rodiny pak pěstouni oceňují zejména postupné předávání a zvykání dítěte v nové rodině,

kteřé je řízeno klíčovým pracovníkem v nejlepší m zájmu dítěte tak, aby stres plynoucí z přechodu do nového prostředí byl pro dítě co nejmenší.

Schůzky s klíčovými pracovníky pak často zahrnují také osobní témata stran partnerství, motivace k pěstounství či prevenci před syndromem vyhoření.

Co se týče očekávání pěstounů od služby doprovázení, také zde ukázala praxe velký posun. Zatímco po novelizaci zákona očekávali pěstouni od služby doprovázení spíše další formu kontrolu péče o svěřené děti a jejich rodinného systému, v současné době se již obrací na své klíčové pracovníky s konkrétními zakázkami a očekávají odborné znalosti, odbornou pomoc a profesionální přístup, založený na vzájemné důvěře a empatickém přístupu.

Osobnost klíčového pracovníka se ukázala ve službě doprovázení jako zásadní. Respondenti shodně uvedli, že zpočátku přistupovali ke klíčovým pracovníkům spíše s nedůvěrou a až poté, co poznali osobnost konkrétního klíčového pracovníka a došlo k navázání vztahu, byli ochotni a schopni žádat od nich pomoc a svěřit se s konkrétními problémy, které je tíží a se kterými by jim mohl být klíčový pracovník nápomocen. V současné době je již klíčový pracovník pro rodinu osobou, na kterou se obrátí v případě problémů a funguje také jako prostředník jejich komunikace mezi úřady, školami nebo dalšími odbornými institucemi.

Odpovědi na poslední výzkumnou otázku jsou velmi omezené, od pěstounů se totiž nepodařilo získat relevantní odpovědi. Pěstouni při otázkách na nedostatky doprovázení nedokázali uvést žádné konkrétní odpovědi, odpovídali spíše pouze neverbálně. Z těchto odpovědí nelze přímo říci, že by služba doprovázení neměla žádné absentující prvky, lze říci, že jsou to spíše pouze dojmy jednotlivých respondentů, kteří jsou se službou celkově spokojeni.

7.2 Podněty pro praxi

Z pohledu pěstounů přinesla novela zákona řadu pozitivních změn, které v současné době pěstouni umí ocenit i plnohodnotně využít. Pěstouni se již naučili se svými klíčovými pracovníky efektivně spolupracovat a dokážou fungovat jako tým, který cíleně pracuje na zlepšení situace svěřených dětí, umí si rozdělit role a jednotliví pracovníci již znají své kompetence a hranice.

Přestože šetření vyznělo pro pověřené subjekty a klíčové pracovníky pozitivně, je třeba si uvědomit, že nejdůležitější v celém systému doprovázení je lidský faktor, osobnost klíčo-

vého pracovníka a celkově přístup a politika pověřené organizace, která klíčového pracovníka a konkrétní služby zastřešuje.

Z výzkumu vyplynulo, že v praxi by měla doprovodná organizace zejména spoluvytvářet podmínky pro zdravý vývoj dětí v pěstounské péči prostřednictvím setkávání, poradenství a doprovázení s cílem vytvořit optimální podmínky rodinného prostředí s ohledem na specifika a potřeby přijatých dětí.

ZÁVĚR

Hlavním tématem diplomové práce byl význam doprovázení v pěstounské péči. Cílem práce bylo zjistit, zda novela zákona o sociálně-právní ochraně dětí, která zavedla povinnost pěstounů uzavřít dohodu o výkonu pěstounské péči s pověřeným subjektem nebo orgánem sociálně-právní ochraně dětí, přinesla efekt zlepšení služeb pro pěstounské rodiny a zejména svěřené děti.

Výzkum ukázal, že pěstouni přes úvodní odmítání služby doprovázení v současné době velmi dobře službu přijímají a umí ji cíleně využít k naplňování potřeb svěřených dětí. Díky spolupráci pověřených organizací a orgánu sociálně-právní ochrany dětí na tvorbě individuálního plánu potřeb dítěte mohou pěstouni službu doprovázení využít k odbornému poradenství, k zajištění konkrétních služeb a také k doprovázení při jednání s institucemi. Klíčový pracovník také může suplovat roli pěstouna při jednání s biologickou rodinou, může zajistit neutrální prostředí a celkově organizovat kontakty dítěte s biologickou rodinou tak, aby byly v jeho nejlepším zájmu. V neposlední řadě zajišťuje klíčový pracovník také příchod dítěte do rodiny a koordinuje ho v nejlepším zájmu dítěte. Pěstounům i dětem tak zůstává čas na vzájemné poznávání a adaptaci bez toho, aby se museli soustředit na administrativní záležitosti.

Významným prvkem doprovázení rodin je také velmi diskutované školení. Přes počáteční odmítání se pro mnohé pěstouny stalo školení pořádané jejich klíčovými pracovníky místem pro supervizi, sdílení a komunikaci s rodinami v podobné životní situaci, vzdělávací funkce se z provedeného výzkumu zdá až druhotná. Pěstouni kvitují prostor pro setkání za účelem vzájemné podpory a také místo, kde je nikdo neodsoudí kvůli pocitu vyčerpání z toho, že se ne vždy všechno s dětmi daří tak, jak má, a že děti jsou i přes veškerou snahu pěstounů a odborníků problémové.

Poslední významná složka doprovázení stojí na osobní rovině. Z výzkumu vyplynulo, že zásadní pro pěstouny je vytvoření důvěrného vztahu mezi klíčovým pracovníkem a pěstouny. Teprve na základě důvěry a porozumění může fungovat doprovázení v rodině, pěstouni se klíčovému pracovníkovi otevrou a jsou schopni s ním řešit problémy v rodinném systému. Výzkum ukázal, že se pak pěstouni na klíčového pracovníka obrátí nejenom s komplikacemi stran dětí, ale často ho požádají o radu také stran svého osobního nebo partnerského života. Toto je již záležitost spíše nadstandardní a mohlo by se stát předmětem dalšího výzkumu.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- [1] Aktuální otázky péče o děti separované od rodičů – Sborník z XII. celostátního semináře. Brno: TRIADA – Poradenské centrum, o. s., 2012. ISBN 978-80-260-3578-7.
- [2] Bowlby, John. Attachment and loss (2nd edition).Vol.1. Attachment. London: Hogarth Press and Institute of Psycho-Analysis, 1982.
- [3] BUBLEOVÁ, Věduna. Výzkum praxe náhradní rodinné péče v České republice a zkušenosti aktérů s touto praxí. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, 2014. ISBN 978-80-87455-25-8.
- [4] BUBLEOVÁ, Věduna. Základní informace o pěstounské péči a péči poručníka. 3., přeprac. vyd. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, 2014. ISBN 978-80-87455-19-7.
- [5] DISMAN, Miroslav. Jak se vyrábí sociologická znalost: Příručka pro uživatele. Dotisk 3. vydání. Praha: Karolinum, 2002, 374 s..
- [6] Dobrý pěstoun: náhradní rodinná péče v ČR. Tábor: Asociace poskytovatelů sociálních služeb ČR, 2018. ISBN 978-80-907053-2-6.
- [7] Dobrý pěstoun: náhradní rodinná péče v ČR. Tábor: Asociace poskytovatelů sociálních služeb ČR, 2018. ISBN 978-80-907053-2-6.
- [8] FERJENČÍK, Ján. Úvod do metodologie psychologického výzkumu: jak zkoumat lidskou duši. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-367-6.
- [9] HOFROVÁ, Veronika. Doprovázení a odborné služby pro pěstouny. Aktuální otázky péče o děti separované od rodičů. Brno: Triada, 2014. ISBN 978-80-260-5449-8.
- [10] HOPF, A. Sociální pedagogika pro učitele : Pomoc pro každý všední den ve škole. Praha : Univerzita Karlova v Praze - Pedagogická fakulta, 2001. 181 s.
- [11] HUGHES, Daniel A. Budování citového pouta: jak probouzet lásku v hluboce traumatizovaných dětech. V Praze: Institut fyziologické socializace, 2017. ISBN 978-80-270-2838-2.
- [12] Korgerová, Tereza. Puzzle pro Zuzanku. Praha: Trialog z.s., 2018.

- [13] KRAUS, Blahoslav. Základy sociální pedagogiky. Vyd. 2. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0643-9.
- [14] MATĚJČEK, Zdeněk. Náhradní rodinná péče: průvodce pro odborníky, osvojitele a pěstouny. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-304-8.
- [15] MATOUŠEK, Oldřich. Metody a řízení sociální práce. Vyd. 2. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-502-8.
- [16] Metodice pro asistovaný kontakt dítěte s biologickou rodinou. Říčany: Rozum a Cit z.s., 2015.
- [17] Metodika doprovázení. Podpora, vzdělávání a kontrola při výkonu náhradní rodinné péče. [Chrudim], 2013. Poprvé vydáno organizací Amalthea o. s. v roce 2011.
- [18] NOVOTNÁ, Věra. Zákon o sociálně-právní ochraně dětí s komentářem. 2., aktualizované vydání. Olomouc: ANAG, [2016]. Právo (ANAG). ISBN 978-80-7554-022-5.
- [19] Nový občanský zákoník 89/2012 Sb. Praha: Verlag Dashöfer, 2017
- [20] PAZLAROVÁ, Hana, ed. Pěstounská péče: manuál pro pomáhající profese. Praha: Portál, 2016. ISBN 978-80-262-1020-7.
- [21] PEMOVÁ, Terezie a Radek PTÁČEK. Sociálně-právní ochrana dětí pro praxi. Praha: Grada, 2012. ISBN 978-80-247-4317-2.
- [22] Právní a finanční aspekty doprovázení pěstounských rodin. Praha: Nadační fond JT, 2013.
- [23] PRŮCHA, Jan, Eliška WALTEROVÁ a Jiří MAREŠ. Pedagogický slovník. 7., aktualiz. a rozš. vyd. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0403-9.
- [24] PTÁČEK, Radek, KUŽELOVÁ, Hana a ČELEDOVÁ, Libuše. Vývoj dětí v náhradních formách péče. Vyd. 1. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2011. 54 s. ISBN 978-80-7421-040-2.
- [25] SMOLÍKOVÁ, Veronika. Tradice pěstounské péče v českých zemích. Ostrava: Key Publishing, 2014. Monografie (Key Publishing: European Society for History of Law). ISBN 978-80-7418-218-1.

- [26] ŠVARŤÍČEK, Roman a Klára ŠEĎOVÁ. Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách. Vyd. 2. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0644-6.
- [27] Úmluva o právech dítěte a související dokumenty. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR, 2016. ISBN 978-80-7421-120-1.
- [28] ZEZULOVÁ, Dagmar. Pěstounská péče a adopce. Praha: Portál, 2012. ISBN 978-80-262-0065-9.

ELEKTRONICKÉ ZDROJE

- [1] Doprovázet děti je dar. Dobrá rodina [online]. Praha, 2015 [cit. 2019-01-11]. Dostupné z: <https://www.dobrarodina.cz/pribehy/294-doprovazet-deti-je-dar>
- [2] Roční výkaz o sociálně-právní ochraně dětí za rok 2017. MPSV [online]. Praha, 2018, 15. 2. 2018 [cit. 2019-1-10]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/cs/7260>.
- [3] VÍTKOVÁ, K. Metodické doporučení MPSV č. 6/2009 k pěstounské péči na přechodnou dobu. MPSV ČR [online]. © 2009, [cit. 02-12-2019]. Dostupné z https://www.mpsv.cz/files/clanky/7270/Methodicke_doporuceni_MPSV_c-6.pdf
- [4] Šimšová, Šárka. Metodika doprovázení pěstounské péče [online]. Hutisko-Solanec, [2016]. [cit. 2019-01-11]. Dostupné z: https://rodina-zdislavy.webnode.cz/_files/200000029-209012189f/Methodika.pdf.
- [5] Zákon o sociálních službách. Zákony pro lidi [online]. Praha, 2006 [cit. 2019-04-11]. Dostupné z: <https://zakonyprolidi.cz/cs/2006-108>

SEZNAM TABULEK

TABULKA Č. 1 – Respondenti výzkumu	s. 47
--	-------

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha P I – Otázky pokládané respondentům

PŘÍLOHA P I: OTÁZKY POKLÁDANÉ RESPONDENTŮM

1. Jak vnímáte změny, které sebou přinesla novela zákona č. 359/1999 Sb. o sociálně-právní ochraně dětí s účinností od 1. 1. 2013?
2. Popište, v jakých oblastech spolupracujete se svým klíčovým pracovníkem?
3. Jak konkrétně probíhá vaše spolupráce v oblasti a) odborného poradenství, b) vzdělávání, c) podpory kontaktů s biologickou rodinou?
4. S jakými problémy a v jakých situacích se obracíte na svého klíčového pracovníka?
5. S jakým problémem byste se naopak na svého klíčového pracovníky nikdy neobrátili?
6. Jak probíhají schůzky s vaším klíčovým pracovníkem?
7. Jaké kompetence a jaké vlastnosti by měl mít podle vás klíčový pracovník?
8. Jak byste definovali vztah se svým klíčovým pracovníkem?
9. Můžete srovnat dobu, kdy vás nikdo nedoprovázel, se současným systémem doprovázení? Co vám doprovázení přineslo?
10. Chybí vám určité kompetence u klíčového pracovníka?
11. Pociťujete nějaké rezervy v systému doprovázení?